

Vetenskapsrådet

ATT UTVÄRDERA EFFEKTER AV ETT GRUNDFORSKNINGSPROGRAM – EN PILOTSTUDIE

Analys av en satsning på kriminalvetenskaplig grundforskning

ATT UTVÄRDERA EFFEKTER AV ETT GRUNDFORSKNINGS- PROGRAM– EN PILOTSTUDIE

Susanna Bylin, Per Janson, Eva Mineur, Bo Sandberg och Sten Söderberg,
Vetenskapsrådet.

Dnr 353-2010-6958

ATT UTVÄRDERA EFFEKTER AV ETT GRUNDFORSKNINGSPROGRAM- EN PILOTSTUDIE

VETENSKAPSRÅDET

Box 1035

101 38 Stockholm

© Vetenskapsrådet

ISBN 978-91-7307-215-1

FÖRORD

Enligt sin instruktion ska Vetenskapsrådet bl.a. främja den svenska grundforskningens kvalitet och förnyelse. Som ett led i denna uppgift har Vetenskapsrådet inlett ett metodutvecklingsarbete som syftar till att pröva om och i så fall på vilket sätt som rådet kan använda sig av effektutvärderingar av både sin egen forskningsfinansiella verksamhet och av forskning i allmänhet. Ett annat syfte med att pröva metoder för effektbedömning är att öka kunskapen om och förståelsen av vad forskning leder till och resulterar i.

I föreliggande rapport redovisas resultat och slutsatser från en pilotstudie som har syftat till att vidareutveckla och pröva några olika metoder för att bedöma effekter av grundforskning. Studien utgår från ett konkret fall – en av regeringen initierad särskild satsning på kriminalvetenskaplig grundforskning som genomfördes fr.o.m. år 1994 t.o.m. år 2005. I pilotstudien har tre metodologiska angreppssätt eller perspektiv använts för att studera effekterna av denna forskningssatsning. Huvudsyftet har alltså varit att utveckla och pröva olika metoder för effektbedömning och inte att utvärdera forskningsprogrammet som sådant. Utöver sitt huvudsyfte möjliggör dock pilotstudien vissa bedömningar av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammets effekter. Så till vida kan rapporten fungera som ett komplement till den kvalitetsutvärdering av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet som Vetenskapsrådet tidigare har publicerat (Vetenskapsrådets Rapportserie 6:2011).

Rapporten har utarbetats av en projektgrupp vid Vetenskapsrådet bestående av Sten Söderberg (projektledare), Bo Sandberg, Susanna Bylin, Eva Mineur och Per Janson. Bo Sandberg har varit ansvarig för delstudien *Det programteoretiska perspektivet* och författat kapitel 2, Susanna Bylin har ansvarat för delstudien *Projektperspektivet* och författat kapitel 3, och Eva Mineur har ansvarat för delstudien *Det politiska perspektivet* och författat kapitel 4. Slutsatserna och rekommendationerna i det avslutande kapitel 5 är gemensamma.

Vetenskapsrådet kommer att använda denna pilotstudie som underlag för en fördjupad diskussion om olika metoders för- och nackdelar vid försök att studera effekter av grundforskning.

Stockholm juli 2012

Mariann Samuelson
Rådsdirektör
Vetenskapsrådet

INNEHÅLL

FÖRORD	4
SAMMANFATTNING	7
SUMMARY	9
1. INLEDNING	11
1.1 Varför effektstudier? Studiens syfte	11
1.2 Om att studera effekter av grundforskning	11
1.3 Bakgrund till pilotstudien	13
1.4 Rapportens upplägg – tre delstudier	14
2. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER MED HJÄLP AV PROGRAMTEORI	16
2.1 Metod	16
Programteori	16
Dokument	17
Intervjuer	17
Begränsningar med studien	17
2.2 Resultat	18
Programteori för satsningen på kriminalvetenskap	18
Bakgrund till satsningen på kriminalvetenskap	19
Andra händelser	20
Delmål	21
2.3 Sammanfattande resultat – en stärkt kriminalvetenskap?	24
2.4 Metodologiska slutsatser	27
3. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER MED HJÄLP AV ENSKILDA FORSKNINGSPROJEKT	29
3.1 Metod	29
Forskare/forskningsprojekt	29
Avnämare/mottagare	30
Bortfall	30
Nyckelpersoner inom rättsväsendet	30
Val av frågor	30
3.2 Resultat	31
Forskare och avnämare	31
Nyckelpersoner inom rättsväsendet	33
3.3 Sammanfattning av de viktigaste resultaten	34
3.4 Diskussion	35
3.5 Avslutande kommentar	36
4. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER GENOM ANALYS AV POLITISKA BESLUT	37
4.1 Metod	38
4.2 Tillämpning av down-stream perspektivet: En modernare rättegång	39
Bakgrund och material	39
Resultat	39
Sammanfattande iakttagelser angående En modernare rättegång	41
4.3 Tillämpning av up-stream perspektivet: Sexköpslagen	42
Bakgrund samt resultat	42
Resultat	42
Sammanfattande iakttagelser angående sexköpslagen	44
4.4 Slutdiskussion	45
Resultat från delstudierna	45
Metodologiska slutsatser	46

5. SLUTSATSER	47
5.1 Det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammets effekter	47
Det programteoretiska perspektivet	47
Projektperspektivet	48
Det politiska perspektivet	48
5.2 Metoder för att utvärdera effekter av grundforskning	48
Programteori som metod för effektstudier	48
Analys av enskilda forskningsprojekt som metod för effektstudier	49
Analys av politiska beslut som metod för effektstudier	50
5.3 Slutdiskussion och rekommendationer	51
Tidsaspekten	51
Att bedöma orsakssamband mellan en åtgärd och effekter	51
Olika typer av effekter – olika metoder	53
Att fånga oförutsedda effekter	53
Rekommendationer	54
REFERENSER	55
Litteratur	55
Offentligt tryck	57
BILAGA 2:1 BRUTTOLISTA PÅ FRÅGOR TILL INTERVJUPERSONER	59
BILAGA 2:2 FÖRDELNING AV BIDRAG 1974-1991 SAMT 1994-2003	61
BILAGA 2:3 MUNTliga KÄLLOR	63
Intervjupersoner	63
Övriga kontakter	63
BILAGA 3:1 FRÅGOR TILL FORSKARNA	64
BILAGA 3:2 FRÅGOR TILL AVNÄMARNAS	65
BILAGA 3: 3 INTERVJUER	66
Forskare och projekt	66
Avnämare	66
Nyckelpersoner inom rättsväsendet	66

SAMMANFATTNING

I denna rapport redovisas resultat och slutsatser från en pilotstudie som har syftat till att vidareutveckla och prova några olika metoder för att bedöma effekter av grundforskning. Vi har utgått från ett konkret fall – en av regeringen initierad särskild satsning på kriminalvetenskaplig grundforskning som genomfördes fr.o.m. år 1994 t.o.m. år 2005 och som innefattade ett stöd om ca 34 miljoner kronor till 34 forskningsprojekt. I pilotstudien har tre metodologiska angreppssätt eller perspektiv använts för att studera effekterna av denna forskningssatsning.

(1) *Det programteoretiska perspektivet* – en metodologisk ansats där den s.k. programlogiken kartläggs eller rekonstrueras – dvs. de övergripande förväntningarna på och målen med forskningssatsningen ur ett politiskt perspektiv – och hur dessa mål relaterar till varandra. Utifrån denna rekonstruktion har vi därefter med hjälp av intervjuer och dokumentstudier försökt spåra satsningens utfall i relation till dess mål.

(2) *Projektperspektivet* har inneburit en kartläggning av i vilken grad enskilda forskningsprojekt har haft effekt på policies, riktlinjer, beslut m.m. inom rätts- och kriminalväsendet. Effektbedömningen har utgått från ett strategiskt urval av sex stycken forskningsprojekt vilka har analyserats närmare. Här har således inte, som i det programteoretiska perspektivet, hela programmets effekter bedömts, utan effekterna av enskilda forskningsprojekt.

(3) *Det politiska perspektivet* har inneburit en dokumentstudie av i vilken mån den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen har kommit till uttryck i politiska beslut inom rätts- och kriminalvårdsområdet. Den metodologiska ansatsen har tillämpats på två sätt. Dels med s.k. *down-stream approach*, en metodik där utgångspunkten är att analysera vad en viss intervention har haft för effekter (effektanalys eller "effektsökeri"); dels med s.k. *up-stream approach*, vilket innebär att man "går baklänges" från själva effekten och analyserar vilka interventioner/argument som har lett till effekten ifråga (orsaksanalys eller "orsakssökeri").

I rapporten dras följande slutsatser från de tre delstudierna:

- Det programteoretiska utvärderingsperspektivet gav en bild av satsningens verkanslogik som diffus. Målet med programsatsningen, att stärka det kriminalvetenskapliga forskningsfältet, blev svårt att uppnå eftersom satsningens olika delmål var otydligt formulerade och ibland motsägelsefulla. Verkanslogiken påverkades också negativt av händelser och förändringar inom det kriminalvetenskapliga forskningsfältet som skedde oberoende av den kriminalvetenskapliga programsatsningen. En slutsats är att ett programteoretiskt angreppssätt i sig självt inte är tillräckligt för att uttala sig om effekter, snarare att det är ett angreppssätt som skapar möjligheter att förstå och tolka hur effekter har uppstått, eller inte uppstått.
- Genom att ställa frågor direkt till enskilda forskare som fått forskningsmedel eller på annat sätt berörts av den forskningspolitiska satsningen kan information erhållas om vad forskningsstödet har lett till. Denna metod är dock beroende av att intervjupersonerna har kunskap om och intresse av att identifiera effekter i senare skeden än vid genomförandet av själva forskningen. I pilotstudien blev det tydligt att det var just i samtal direkt med forskare och andra nyckelpersoner i anknytning till enskilda forskningsprojekt som vi enklast kunde identifiera utomvetenskapliga effekter. Detta angreppssätt gjorde det också möjligt att ringa in effekter som inte kunde förutses då insatsen (forskningen) genomfördes.

- I kartläggningen av politiska beslut kunde vi konstatera att det var en låg grad av forskningsreferenser i de studerade dokumenten. Men sannolikt går det inte att dra slutsatsen att en låg närvaro av forskningsreferenser automatiskt innebär att tilltron till och användningen av forskningen är låg bland beslutsfattare. Däremot väcker det frågan om varför inte forskningsresultat synliggörs tydligare i de politiska förarbetena och vad detta i sig säger om forskningens inflytande på politiska beslut. En fördel med denna typ av analys, där utomvetenskapliga effekter söks utifrån skriftlig offentlig dokumentation, är att en studie kan genomföras långt efter en insats utan att påverkas av att nyckelpersoner kanske inte minns exakt detaljerna kring ett politiskt beslut.

Avslutningsvis ger vi rekommendationer om förutsättningar som underlättar möjligheterna att på ett trovärdigt sätt utvärdera effekter av grundforskning:

- Precisera så långt som möjligt vad som ska bedömas och värderas.
- Skapa förutsättningar för att leta effekter på rätt ställe vid rätt tidpunkt.
- Studera en satsnings funktion och roll i förhållande till andra forskningspolitiska åtgärder.
- Det är en klar fördel om tydlig dokumentation om hur en åtgärd förväntas leda till önskade effekter finns tillgänglig.
- Använd flera olika angreppsmetoder parallellt. Detta förbättrar förutsättningarna för att finna oförutsedda effekter – vilka i slutändan kan bidra till de mest intressanta analyserna av forskningens genomslag och påverkan, inte minst vad gäller grundforskning.

SUMMARY

This report provides an account of findings and conclusions from a pilot study designed to further develop and test various models for assessing the effects of basic research. The point of departure is a concrete case – a special commitment initiated by the Government involving basic research in criminology that was carried out from 1994 to 2005, comprising SEK 34 million in funding for 34 research projects. In the pilot study three methodological approaches or perspectives were used to study the effects of this research commitment.

(1) *The program theory perspective* – a methodological approach in which the so-called program logic is charted or reconstructed – that is, the overarching expectations for and the objectives of the research commitment from a policy perspective – and how these objectives relate to each other. On the basis of this reconstruction, using interviews and document studies, we subsequently attempted to trace the outcomes of the commitment in relation to its objectives.

(2) *The project perspective* involved a charting of the extent to which individual research projects have had an impact on policies, guidelines, decisions, etc. in the correctional and judicial systems. The impact assessment was based on a strategic selection of six research projects for detailed analysis. In other words, in contrast to the program theory perspective, here the effects of the entire research programme were not assessed but rather the impact of individual research projects.

(3) *The political perspective* involved a document study of the extent to which the criminological research commitment found expression in political decisions in the field of justice and correctional treatment. The methodological approach was applied in two ways. On the one hand, with a so-called *downstream approach*, a method in which the point of departure is an analysis of what effects a certain intervention has had (impact analysis or “impact seeking”); on the other hand, a so-called *upstream approach*, which involves “working backwards” from the effect itself and analysing what interventions/arguments led to the effect (causal analysis or “cause seeking”).

The following conclusions are drawn from the three studies in the report:

- The program theory perspective yielded a picture of the impact logic of the commitment as diffuse. The objective of the research programme commitment – to strengthen the criminological research field – was difficult to achieve as the various sub-goals were unclearly formulated and sometimes contradictory. The impact logic was also negatively influenced by events and changes within the research field of criminology that occurred independently of the criminological research programme initiative. One conclusion is that the program theory approach as such is not equipped to make pronouncements about effects but is rather an approach that creates opportunities to understand and interpret how effects arose, or did not arise.
- By posing questions directly to individual researchers who received funding or were involved in the research policy commitment in some other way, information can be obtained about what the research support led to. However, this method is dependent on the interview subjects’ having knowledge of and an interest in identifying the effects at later stages than the performance of the actual research. In the pilot study it became evident that it was in direct conversations with researchers and other key individuals in connection with the individual research project that we could most readily identify the extra-scientific effects. This approach also made it possible to single out effects that could not have been foreseen when the intervention (the research) was carried out.

- In charting political decisions we were able to determine that there were only a limited number of research references in the documents studied. But it is probably not possible to conclude that a low frequency of references to research automatically means that confidence in and use of research is weak among decision-makers. On the other hand, questions arise regarding why research findings are not more clearly visible in policy drafts and what this might signify in terms of the influence of research on political decisions. One advantage of this type of analysis, in which extra-scientific effects are sought in public written documentations, is that a study can be carried out long after a project/programme is finished, without being influenced by the inability of key individuals to recall the precise details about a political decision.

In conclusion, we offer some recommendations regarding ways to facilitate the credible assessment of the effects of basic research:

- Specify as clearly as possible what is to be assessed and evaluated.
- Create conditions that facilitate searching for effects in the right place at the right time.
- Study the function and role of a commitment in relation to other research policy measures.
- It is a definite advantage if clear documentation is available regarding how a commitment is expected to lead to desired effects.
- Use multiple approaches in parallel. This enhances the possibility of finding unforeseen effects – which ultimately can contribute to the most interesting analyses of the impact and consequences of research, not least in regard to basic research.

1. INLEDNING

1.1 Varför effektstudier? Studiens syfte

Enligt sin instruktion¹ ska Vetenskapsrådet ge stöd till grundläggande forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom samtliga vetenskapsområden. Detta är Vetenskapsrådets huvudsakliga uppgift, men rådet har också både främjande och utvärderande uppgifter; enligt instruktionen ska Vetenskapsrådet bl.a. främja den svenska grundforskningens kvalitet och förnyelse. Vetenskapsrådet ska även utvärdera forskning samt bedöma forskningen och dess vetenskapliga kvalitet och betydelse.

Som ett led i den sist nämnda uppgiften har ett metodutvecklingsarbete påbörjats. Ett syfte är att pröva om och i så fall på vilket sätt som rådet kan använda sig av effektutvärderingar av både sin egen forskningsfinansiella verksamhet och av forskning i allmänhet. Ett annat syfte är att öka kunskapen om och förståelsen för vad forskning leder till och resulterar i. De svenska statliga investeringarna i forskning, inte minst genom Vetenskapsrådet, har ökat betydligt under de senaste tio åren och det finns också ett mer uttalat intresse från regering och riksdag att förvissa sig om att det är väl investerade pengar.²

Hittills har det metodutvecklingsarbete kring effektutvärderingar som bedrivits vid Vetenskapsrådet framför allt varit av begreppslig och teoretisk natur (se vidare under avsnitt 1.3, Bakgrund till föreliggande pilotstudie). Syftet med föreliggande studie är att föra detta arbete vidare, att praktiskt vidareutveckla och utprova några olika metoder för att bedöma effekter av grundforskning, med utgångspunkt från ett konkret pilotfall eller "case" – en av regeringen initierad särskild satsning på kriminalvetenskaplig grundforskning. Tanken har varit att testa olika metoders bärighet på att ringa in och "fastställa" effekter, samt att utifrån dessa olika metodologiska perspektiv söka kartlägga och analysera vilka typer av effekter som faktiskt kan observeras i ett konkret fall, den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen.

1.2 Om att studera effekter av grundforskning

Inledningsvis vill vi i någon mån försöka utveckla begreppet effekt, och i synnerhet hur man kan se begreppet kopplat till grundforskning. En ofta återkommande definition av begreppet effekt är "en förändring som inträffat som en följd av en vidtagen åtgärd och som annars inte skulle ha inträffat".³ Effekten av en viss verksamhet – t.ex. ett forskningsprojekt – kan då beskrivas som differensen mellan två frågeställningar: 1. Vad har hänt sedan insatsen (här forskningsprojektet) genomfördes? 2. Vad hade hänt om insatsen inte hade genomförts, dvs. hur är det *kontrafaktiska* tillståndet?⁴ I anglosaxisk utvärderingslitteratur används ofta begreppet *additionalitet* (additionality) för att beteckna vad en insats har bidragit med utöver vad som ändå skulle ha skett, utan denna insats.⁵ Effekter ska inte tolkas som en slutlig eller definitiv påverkan. Eftersom vi inte kan se in i framtiden är det omöjligt att fastställa om en påverkan är slutgiltig. Det är rimligare att se effektstudier som ett medel för att finna orsakssamband mellan insats och resultat. Ett strikt orsakssamband är vanligtvis svårt att fastställa, eftersom en hän-

1 SFS 2009:975. *Förordning med instruktion för Vetenskapsrådet*.

2 Se t.ex. Utbildningsdepartementet (2010). *Forskning formar framtiden. Forskningsberedningens rapport 2010*. U 10:018.

3 Se t.ex. Ekonomistyrningsverket (2006): *Effektutvärdering. Att välja upplägg*. ESV Rapport 2006:8.

4 I en precisering av begreppet effekt skiljer man i engelskspråkig litteratur ofta mellan begreppen "impact" som oftast motsvarar det svenska begreppet effekt, medan begreppet "outcome" vanligen motsvarar en förändring i ett tillstånd (en variabel), t.ex. "fler vetenskapliga artiklar", "fler patentansökningar" eller "färre stölder".

5 Se t.ex. Judd & Randolph (2006).

delse eller ett resultat sällan är frukten av en enda insats. Istället för att säga att resultatet *X* orsakas av insatsen *Y* (s.k. *attribuering*, attribution) är det ofta – och särskilt i detta sammanhang – att föredra att säga att insatsen *Y* bidragit till resultatet *X* (s.k. *kontribuering*, contribution).⁶

Insatsen i det här fallet är forskning, och mer bestämt vad man kan rubricera som forskarinitierad grundforskning, dvs. forskarna definierar själva vilken forskning som ska utföras. Grundforskning ska ses som skapandet av ny kunskap genom att söka efter det tidigare okända. Detta sökande kan vara såväl förutsättningslöst som ett målmedvetet arbete att omsätta redan etablerad kunskap, eller lösa specifika problem. Det går att förledas att tro att den forskarinitierade grundforskningen inte förväntas vara samhällsrelevant. Vi menar att så är inte fallet – grundforskningen är oftast samhällsrelevant, även om det i problemformuleringsfasen inte nödvändigtvis finns uttryckt en uppenbar samhällsrelevans för forskningen. Att utvärdera effekter av den forskningen blir därför också något diffust eftersom effekterna inte alltid uppenbaras där man förväntar sig att finna dem.⁷ Det här innebär att det kan vara svårare eller mindre meningsfullt att tillämpa enkla, linjära effektkedjor då man söker finna effekter av grundforskning.

Effekter av forskning kan delas upp i två huvudsakliga grupper. Den första är *inomvetenskapliga* effekter – i form av kunskapsgenerering (t.ex. i form av publikationer, nya eller förändrade vetenskapliga frågeställningar och påverkan på forskningens organisering) – och är relativt okontroversiell. Den andra är *utomvetenskapliga* effekter och kan i korthet beskrivas som resultat som påverkar samhället och människors liv. De utomvetenskapliga effekterna kan i sin tur delas upp i olika kategorier, exempelvis utifrån vilken sektor av samhället de påverkar, t.ex. tekniska, ekonomiska, sociala, politiska, miljömässiga och kulturella effekter. Vår utgångspunkt har varit att se effekter i ett brett perspektiv, och inte värdera den ena typen av effekter framför den andra.⁸

Det behöver också sägas att det finns mer eller mindre naturliga gränser (och också mer eller mindre uttalade) för hur långt en analys av grundforskningens utomvetenskapliga effekter kan sträcka sig. Man kan t.ex. tänka sig att långsiktiga effekter av forskning och kunskapstillväxt kan komma till uttryck i form av attityd- och konsumtionsförändringar, förändringar i opinionen, ekonomisk tillväxt inom vissa branscher, socioekonomiska effekter eller demografiska omflyttningar. Sådana effekter kan dock vara svåra att fånga i det korta perspektivet, oavsett val av metodologiskt angreppssätt.⁹ En sådan vid avgränsning av begreppet utomvetenskapliga effekter ligger också långt utanför ambitionsnivån i föreliggande pilotstudie, vars syfte som nämnts främst har varit att prova några olika metoder för att bedöma effekter av grundforskning utifrån ett konkret fall, det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet.

6 För en närmare diskussion av skillnaden mellan begreppen *attribution* och *contribution*, se t.ex. Patton (2011) och Stern et. al. (2012).

7 För ett utvecklat resonemang, se vidare Vetenskapsrådet (2010). *Nyttoaspekten, delprojekt inom Svensk forskning 2010–2030*, Dnr I13-2010-6219. PM 2010-12-15.

8 Det är inte helt ovanligt att man – då man talar om forskningens effekter – reserverar begreppet "effekt" för de utomvetenskapliga eller samhälleliga effekterna, medan forskningens inomvetenskapliga påverkan inte anses vara en "effekt" utan snarare en del av själva kunskapsgenereringen ("forskning påverkar annan forskning"). I detta sammanhang har vi dock ansett det vara mera meningsfullt att tala om – och skilja mellan – inomvetenskapliga och utomvetenskapliga effekter. Detta i syfte att finna en terminologi och ett analysinstrument som gör det möjligt att studera hela spektrumet av påverkan från grundforskning.

9 Exempelvis har en del utvecklingsarbete skett inom området socioekonomiska effekter av grundforskning, vilket har visat på åtskilliga metodologiska svårigheter. Se t.ex. Wolfe, D.A. & Salter, A. (1997). *The Socio-Economic Importance of Scientific Research to Canada*. A Discussion Paper Prepared for The Partnership Group for Science and Engineering (PAGSE). Ottawa: October, 1997; eller Salter, A.J. & Martin, B.R. The economic benefits of publicly funded basic research: a critical review. *Research Policy* 30 (2001), pp. 509-532.

1.3 Bakgrund till pilotstudien

Denna rapport är alltså först och främst en del av ett metodutvecklingsarbete på Vetenskapsrådet. Det övergripande syftet har varit att praktiskt vidareutveckla och utprova några olika metoder som kan vara tillämpbara vid bedömning av effekter av grundforskning. Som tillämpningsområde har kriminalvetenskap valts.

Arbetet har haft två utgångspunkter:

Rapporten utgör som nämnts i första hand ett led i det metodutvecklingsarbete som Vetenskapsrådet bedriver för att öka kunskan om och erfarenheterna av metoder för effektbedömningar av grundforskning. En första etapp av detta arbete redovisades i promemorian *Om att utvärdera grundforskningens effekter*¹⁰. Syftet med den första studien var, förutom att beskriva effektutvärderingar och dess möjliga användbarhet, att "identifiera områden inom Vetenskapsrådets verksamhet där olika typer av effektutvärderingar är lämpliga och möjliga att genomföra samt att ge förslag på hur ett pilotprojekt kan läggas upp och genomföras".¹¹

Mot denna bakgrund föreslogs i promemorian att, utifrån det genomförda forskningsprogrammet i kriminalvetenskap, göra en pilotstudie med syfte att vidareutveckla och prova några olika metoder för att bedöma effekter av grundforskning. Detta av två skäl. Dels utgör kriminalvetenskap ett relativt avgränsat forskningsområde, där det dessutom tidigare funnits ett uttalat intresse för ökad kunskap om forskningens effekter från det berörda ämnesrådets sida – ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap (ÄR-HS) inom Vetenskapsrådet. Dels hade en särskild utvärdering av den vetenskapliga kvaliteten i kriminalvetenskaplig forskning redan påbörjats inom Vetenskapsrådet. En pilotstudie kring metoder för effektutvärdering skulle kunna utgöra ett bra komplement till kvalitetsutvärderingen.

Ramen för den forskning vars effekter vi har studerat har således utgjorts av en särskild satsning på kriminalvetenskaplig grundforskning. Denna satsning initierades av regeringen i 1992 års forskningspolitiska proposition.¹² Satsningen pågick fr.o.m. 1994 t.o.m. 2005.¹³ I propositionen anfördes: "För att ge den samlade forskningen på det kriminalvetenskapliga området bättre förutsättningar att utvecklas på ett positivt sätt bör vidare en del av Brå:s¹⁴ resurser under en treårsperiod föras över till Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) för stöd till kriminalvetenskaplig forskning".¹⁵ I HSFR:s årsredovisning för år 1997 framgår att rådet tolkade uppdraget som att syftet var att förstärka grundforskningen, stimulera befintliga forskningsmiljöer samt uppmuntra en mer mångfacetterad belysning av området.¹⁶ Fr.o.m. år 2001, när dåvarande HSFR uppgick i Vetenskapsrådet, upphörde öronmärkningen till denna forskningssatsning i myndighetens regleringsbrev, och den fortsatta finansieringen av kriminalvetenskaplig grundforskning skedde inom ramen för Vetenskapsrådets grundforskningsuppdrag. Satsningen kom totalt att omfatta 34 beviljade forskningsprojekt och två konferenser till en sammanlagd kostnad av knappt 34 miljoner kronor.¹⁷

Som ovan nämnts har den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen varit föremål för nyligen (våren 2011) avslutad kvalitetsutvärdering, på uppdrag av Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap (ÄR-HS).¹⁸ I denna kvalitetsutvärdering bedömdes enskilda publikationer från 29 av de 34 forskningsprojekten av en panel med sakkunniga. Utvärderingen skedde i två steg. Först be-

10 Vetenskapsrådet PM 2010-01-13, dnr 353-2009-6961.

11 Ur Vetenskapsrådet 2009 Beslut FP-2009-05

12 Prop. 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framtid*, s. 239.

13 Det sista – treåriga – projektet inom ramen för satsningen startade år 2003.

14 Brottsförebyggande Rådet, förkortas Brå.

15 Prop. 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg*, s. 76.

16 HSFR årsredovisning 1997, s. 7–8.

17 Bakgrunden till kvalitetsutvärderingen redovisas närmare i Vetenskapsrådets PM 2008-05-28 *Utvärdering av programmet Kriminalvetenskaplig forskning* (Pettersson, L. & Bolin, J.), inkl. appendix 1 och 2.

18 Vetenskapsrådet (2011). *Evaluation of the Swedish Research Council's Criminology Programme*. Vetenskapsrådets Rapportserie 6:2011.

handlades varje enskilt forskningsprojekt med avseende på frågornas relevans och resultatens kvalitet i relation till det internationella forskningsläget samt formen för publicering. Därefter gjordes en sammanvägning av hela programsatsningen i enlighet med önskemål från ämnesrådet.

Mot denna bakgrund är det vår förhoppning att föreliggande studie, förutom metodutvecklingsambitionen, kan ge fördjupat underlag till de frågeställningar som ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap har uttryckt gällande den kriminalvetenskapliga forskningssatsningens effekter i relation till dess intentioner.¹⁹

1.4 Rapportens upplägg – tre delstudier

Då detta är en pilotstudie med metodutvecklingssyfte, har vi arbetat brett med tre delstudier med olika, men varandra kompletterande, metodansatser eller perspektiv:

- (1) *Det programteoretiska perspektivet*: Detta är en metodologisk ansats där den s.k. programlogiken (eller verkanslogiken) kartläggs eller rekonstrueras – dvs. de övergripande förväntningarna på och målen med forskningssatsningen ur ett [kriminal]politiskt perspektiv – och hur dessa mål relaterar till varandra. Man försöker därefter spåra satsningens utfall i relation till dessa [politiska] mål. Den metod som har använts i delstudien är dokumentstudier och djupintervjuer med nyckelpersoner. Delstudien försöker fånga upp vilka förutsättningar som satsningen har skapat för att stärka det kriminalvetenskapliga forskningsfältet. En av nyckelfrågorna har varit både den begreppsliga och den pragmatiska distinktionen mellan grundforskning-tillämpad forskning-FoU inom området kriminalvetenskap. Delstudien fokuserar det kriminalvetenskapliga programmets inomvetenskapliga effekter, eftersom de mål som statsmakterna uttryckt med programmet – att på olika sätt stärka det kriminalvetenskapliga forskningsfältet – i huvudsak var av inomvetenskaplig art. Delstudien redovisas i kapitel 2 under rubriken *Att studera ett forskningsprogramms effekter med hjälp av programteori*.
- (2) *Projektperspektivet* har inneburit en kartläggning av och i vilken grad enskilda forskningsprojekt har haft effekt på policies, riktlinjer, beslut m.m. av olika slag. Effektbedömningen utgår från ett begränsat antal projekt (beviljade inom ramen för den kriminalvetenskapliga satsningen) som analyserats närmare – och är således inte en bedömning av hela programmets effekter i ett kriminalpolitiskt sammanhang, vilket är fallet i det programteoretiska perspektivet. I syfte att underlätta och begränsa urvalet av projekt, ombads ledamöterna i den tidigare nämnda vetenskapliga expertpanel som arbetade med kvalitetsutvärderingen att välja ut de (högst) fyra projekt som panelen bedömde hade högst vetenskaplig kvalitet och de (högst) fyra projekt som den bedömde kan ha störst kriminalpolitisk relevans – alltså maximalt åtta projekt. Detta resulterade i ett strategiskt urval av sex projekt. Det ska alltså redan här understrykas att de utvalda projekten redan från början hade bedömts som kvalitetsmässigt högststående i två led: dels genom att de beviljats medel genom sedvanlig kvalitetsbedömning av ansökningar inom den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen, dels genom att den panel som hade i uppdrag att utvärdera projektens vetenskapliga kvalitet sedan valde ut dem som lämpliga att ingå i föreliggande metodstudie.

Utifrån urvalet av fall/projekt genomfördes sedan intervjuer med såväl ansvariga forskare från respektive projekt, som med avnämare (eller presumtiva avnämare) av forskningen inom sfären av rättsvårdande myndigheter (departement, polisväsendet, domstolsväsendet, kriminalvården). Hur många och vilka avnämare som intervjuades var helt avhängigt av de förslag som erhöles från respektive forskare. Dessa intervjuer kompletterades med intervjuer med fyra nyckel-personer på centrala

¹⁹ Se vidare Vetenskapsrådet (2003): ÅR-HS Protokoll 2003:1, pkt 11.

positioner inom rättsväsende och kriminalvård. Dessa tillfrågades också om vilken kriminalvetenskaplig forskning som de saknade idag.

I delstudien behandlas såväl inomvetenskapliga som utomvetenskapliga effekter av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet, beroende på vilken typ av effekter som de intervjuade personerna ville betona. Vi vill understryka att delstudien alltså inte syftar till att utvärdera i vad mån enskilda forskningsprojekt har haft fler eller större eller "bättre" effekter (inom- eller utomvetenskapliga) än andra projekt – som angivits ovan har alla de studerade forskningsprojekten redan från början bedömts som kvalitetsmässigt högtstående i två led. Syftet har istället varit att undersöka hur denna metod – att närmare studera några enskilda forskningsprojekt – lämpar sig för att försöka fånga effekter av ett större forskningsprogram. Delstudien redovisas i kapitel 3 under rubriken *Att studera ett forskningsprograms effekter genom analys av enskilda forskningsprojekt*.

- (3) *Det politiska perspektivet* har inneburit en studie av i vilken mån den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen har kommit till uttryck i politiska beslut inom rätts- och kriminalvårdsområdet. Den metodologiska ansatsen har tillämpats på två sätt. Dels med s.k. *down-stream approach*, en metodik där utgångspunkten är att analysera vad en på viss intervention har haft för effekter (effektanalys eller "effektsökeri"), här tillämpat genom analys av ett enskilt forskningsprojekt och dess påverkan på ett visst avgränsat politiskt beslut (i detta fall en lagstadgad förändring av rättegångsförfarandet i allmän domstol). Dels med s.k. *up-stream approach*, vilket innebär att man "går baklänges" från själva effekten och analyserar vilka interventioner/argument som har lett till effekten ifråga (orsaksanalys eller "orsakssökeri"). Här har vi försökt att tillämpa up-stream approach genom att välja ett större politiskt beslut (i detta fall sexköpslagen) – som dessutom har förekommit i [den kriminalpolitiska] debatten – och därvid undersöka i vilken utsträckning vetenskapliga resultat ligger till grund för resonemangen och för de argument som politikerna använder sig av i den politiska beslutsprocessen. (Det ligger då i sakens natur att de åberopade vetenskapliga resultaten inte nödvändigtvis behöver härröra ur den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen.)²⁰

Metoden har huvudsakligen bestått i dokumentanalys av förarbeten, riksdagstryck m.m., i vilka förekomsten av hänvisningar till forskning har undersökts. Det politiska perspektivet innebär att det är det kriminalvetenskapliga programmets utomvetenskapliga effekter som fokuseras. Delstudien redovisas i kapitel 4 under rubriken *Att studera ett forskningsprograms effekter genom analys av politiska beslut*.

I det avslutande kapitel 5 dras några generella slutsatser dels om den kriminalvetenskapliga satsningens effekter så som de har kommit till uttryck i denna pilotstudie, dels kring de effektbedömningsmetoder som har testats i arbetet. Slutligen ges ett antal rekommendationer för framtida effektutvärderingar.

²⁰ För resonemang kring ansatserna/begreppen up-stream approach och down-stream approach, se t.ex. VINNOVA (2007): *VINNOVAs fokus på effekter. En samlad ansats för effektlogikprövning, uppföljning, utvärdering och effektanalys*. VINNOVA VA 2007:14, sid. 82; eller Ekonomistyrningsverket (2006): *Effektutvärdering. Att välja upplägg*. ESV 2006:8, sid. 13. Distinktionen mellan orsaksanalys och effektanalys behandlas även av Vedung, E. (2009). *Utvärdering i politik och förvaltning*. 3:e, omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur, s. 204; och av Nilstun, T. (1984). *Kausalbegrepp i utvärderingssammanhang*. I Nilstun, T. & Hermerén, G. *Utvärderingsforskning. Kausalanalys*. MURArapport nr 4. (Metoder för Utvärdering av Reformen i Arbetslivet). Lund, ISSN: 0349-7690.

2. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER MED HJÄLP AV PROGRAMTEORI

I detta delprojekt har vi använt ett programteoretiskt²¹ utvärderingsperspektiv för att kartlägga de övergripande målen med och förväntningarna på satsningen på kriminalvetenskap, samt för att studera i vilken utsträckning dessa mål och förväntningar har uppnåtts. Syftet har varit att testa om ett programteoretiskt utvärderingsperspektiv kan vara användbart för bedömning av effekter av grundforskning.

Inledningsvis beskrivs studiens genomförande, därefter presenteras resultaten och slutligen dras slutsatser om det programteoretiska utvärderingsperspektivets värde vid utvärdering av forskningspolitiska satsningar.

2.1 Metod

I det följande beskrivs det programteoretiska utvärderingsperspektivet samt de data som har använts vid genomförandet av denna delstudie.

Programteori

Den avgörande frågan i effektutvärderingar är ”vilka effekter ledde den implementerade åtgärden till?” Ett programteoretiskt angreppssätt ställer snarare frågan ”hur uppnår den implementerade åtgärden eftersträvade effekter?”

Programteori är ett sätt att försöka beskriva och tydliggöra hur en åtgärd har utformats och vilka antaganden den bygger på.²² Ett programteoretiskt utvärderingsperspektiv är ett sätt att analysera en åtgärd i syfte att tydliggöra dess logik och formulera relevanta utvärderingsfrågor. Utgångspunkten är alltså att studera hur programmet är tänkt att fungera och hur dess olika delar hänger ihop.²³ I och med att det kriminalvetenskapliga programmet har varit en särskild satsning initierad av regeringen med uttryckliga målsättningar, har detta angreppssätt bedömts vara väl användbart.

Fördelarna med ett programteoretiskt perspektiv är flera. Dels handlar det om att titta in i ett program och att försöka förstå hur effekter av insatser uppstår. Utvärderingsperspektivet sätter genomförandet av en aktivitet i centrum och fokuserar på kontextuella faktorer.²⁴ Genom att studera en aktivitets programteori kan man tydliggöra styrkan i antaganden som ligger bakom aktiviteter.

Första steget är att rekonstruera åtgärdens logik, vilket i detta fall har gjorts utifrån en dokumentstudie. I intervjuerna har vi sedan försökt att verifiera programteorin. På så vis har åtgärden definierats och dess mål samt olika typer av programfunktioner och komponenter har identifierats. Hur detaljerad programteorin blir beror både på syftet med studien samt åtgärdens natur och hur väl dess antaganden om orsak och verkan är formulerade.²⁵ Resultatredovisningen i denna studie följer de olika delarna av programteorin, vilken illustreras i resultatdelen nedan (avsnitt 2.2).

21 I utvärderingssammanhang förekommer även begreppen *logical framework*, *performance framework*, *theory of action* eller verksamhetslogik. Se Sandberg & Faugert (2012).

22 Rossi, Lipsey & Freeman (2004), se även Patton (1997)

23 Karlsson Vestman (2011)

24 Sandberg & Faugert (2012)

25 Jmf Lindgren (2012)

Dokument

Den kriminalvetenskapliga satsningens logik i form av dess mål och medel har kartlagts genom dokumentstudier. Utgångspunkten har varit den statliga utredningen *Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning*²⁶ samt forskningspropositionen *Forskning för kunskap och framsteg*²⁷, vilka utgör grunden till det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet. Relevanta utredningar och propositioner fram till år 2008 har studerats. Ytterligare dokumentation från HSFR, Vetenskapsrådet och andra myndigheter har tillkommit. Använt material redovisas i källförteckningen i slutet av denna rapport.

Intervjuer

Vi bedömde att intervjuer med nyckelpersoner inom det kriminalvetenskapliga och kriminalpolitiska fältet var det bästa sättet att diskutera och problematisera det kriminalvetenskapliga programmet samt effekterna av satsningen. Elva semi-strukturerade djupintervjuer har därför genomförts. Urvalet av intervjupersoner har skett dels strategiskt och dels genom ett så kallat snöbollsurval:²⁸ Inledningsvis identifierade vi ett antal nyckelpersoner som antogs kunna uttala sig både om det kriminalpolitiska sammanhanget som satsningen skedde, samt om de ambitioner och mål som ansetts. I samband med intervjuerna ombads sedan intervjupersonerna att rekommendera andra personer som de bedömde skulle kunna tillföra något till studien. På detta vis har vi kunnat få tag i intervjupersoner som vi kanske aldrig hade nått med en annan typ av urvalsproceduren.

Den programteori som identifierades i dokumentstudien (se vidare Figur 1, nedan) har legat till grund för intervjuerna. En tematiserad intervjuguide som följt programteorin (Bilaga 2.1) har använts för att strukturera intervjuerna. Inledningsvis har den övergripande logiken diskuterats och kontrollerats med intervjupersonernas intryck och minnesbild av satsningen. Intervjuerna har sedan anpassats beroende på vilka delar av programteorin som intervjupersonen har kunnat uttala sig om. Varje intervju har tagit 60 till 100 minuter att genomföra. I resultatredovisningen har intervjupersonerna avidentifierats. En förteckning över samtliga intervjupersoner finns dock i bilaga 2:3.

Begränsningar med studien

Delprojektet har varit av explorativ karaktär utifrån syftet att prova en metod för att försöka bedöma effekterna av en forskningsatsning. Detta innebär också att både slutsatserna om effekter av satsningen och bruket av det programteoretiska perspektivet har vissa begränsningar:

Snöbollsurvalet har inneburit att enskilda intervjupersoner har kunnat påverka vilka andra intervjupersoner som deltagit i studien. När en intervjuperson ombetts rekommendera en annan är det sannolikt att han eller hon hänvisat oss till en kollega eller någon som den intervjuade tycker har god kunskap och kännedom inom sakområdet. Risker här är att urvalet snedvridits till att spegla ett visst perspektiv på det fenomen som studeras och att röster och åsikter med andra utgångspunkter inte kommit med. T.ex. har urvalsprocessen sannolikt lett till att en majoritet av intervjupersonerna har haft en bakgrund inom Brottsförebyggande rådet (Brå), vilket inneburit en viss slagsida åt en typ av kriminalvetenskap. I regeringspropositionen beskrevs ämnet kriminalvetenskap som beteckning på ett mångvetenskapligt forskningsområde, innefattande bland annat kriminologi, kriminalpolitik samt forskning inom medicin och juridik.²⁹ Det har emellertid varit uppenbart att de flesta intervjupersoner i denna studie har associerat kriminalvetenskap med kriminologi och följaktligen har den kriminologiska forskningen fått större utrymme än andra kriminalvetenskapliga discipliner. Detta är en begränsning med studien som bör beaktas då man läser resultaten.

26 SOU 1992:80

27 Prop. 1992/93:170

28 Trost (2007)

29 Prop. 1992/93:170

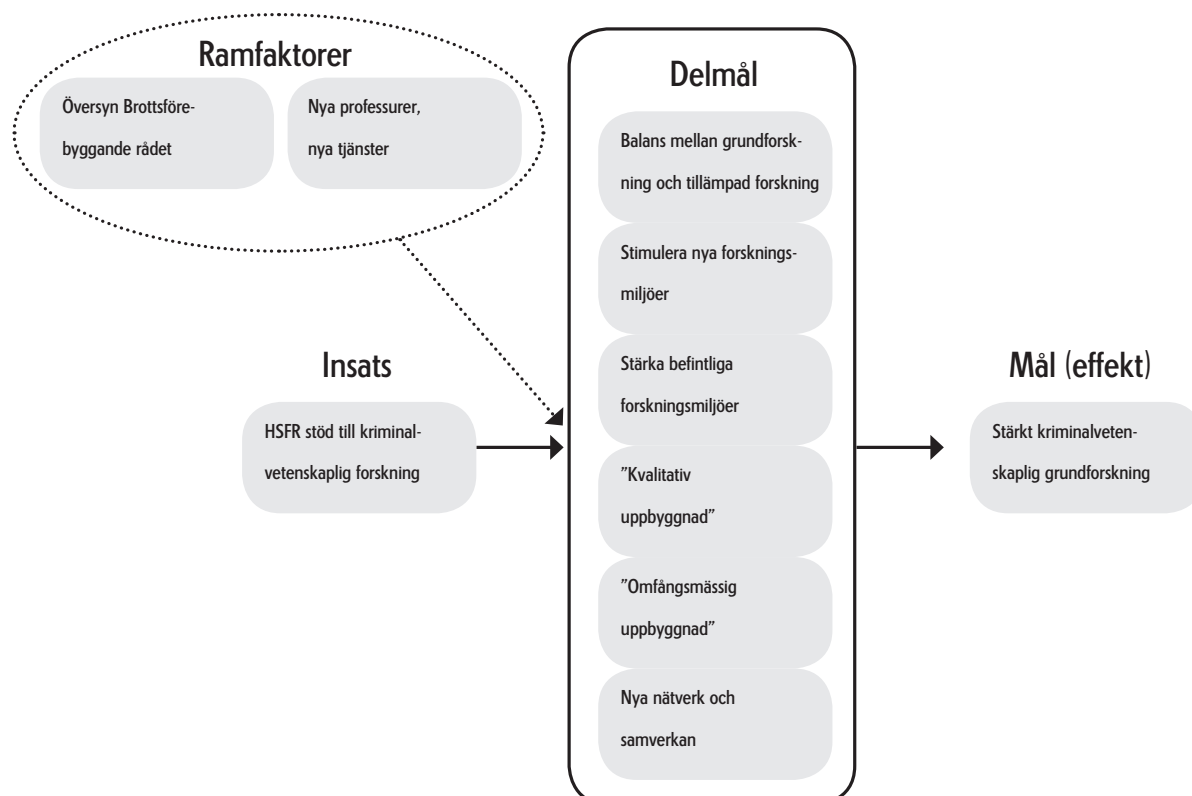
Omfattningen av delstudien har främst begränsats av den primära ambitionen att testa det programteoretiska utvärderingsperspektivets användbarhet och värde vid bedömning av effekter av grundforskning. För att nå en större "mättnad" vad gäller frågor som handlar om den kriminalvetenskapliga forskningsatsningens effekter i relation till dess intentioner, hade sannolikt fler intervjuer behövt genomföras. Delstudien presenterar ändå, givet dessa begränsningar, en samlad bild av intervjupersonernas uppfattning om forskningsatsningens effekter (och i vissa avseenden verifieras resultaten av data från andra studier).

2.2 Resultat

I det följande redovisas resultaten av studien. Inledningsvis återges hur programteorin för det kriminalvetenskapliga programmet har uppfattats, därefter beskrivs resultaten från dokument- och intervjustudierna i förhållande till programteorin.

Programteori för satsningen på kriminalvetenskap

Den enkla programteoretiska modell som identifierades i dokumentstudien kring satsningen på kriminalvetenskap illustreras i Figur 2.1, nedan. De olika delarna av programteorin har hämtats i huvudsak från Ola Nyquists utredning *Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning*³⁰ som föreslog förstärkta resurser till kriminologisk samt kriminalpolitisk forskning, samt forskningspropositionen *Forskning för kunskap och framsteg*³¹ där vi funnit de tydligaste formulerade ambitionerna med satsningen på kriminalvetenskap.

Figur 2.1: Programteoretisk modell för stödet till kriminalvetenskaplig forskning

30 SOU 1992:80

31 Prop. 1992/93:170

Intervjuerna har fokuserat på själva satsningen som sådan och hur den förhåller sig till andra händelser som vi på förhand antog hade relevans för det kriminalvetenskapliga fältets utveckling under programtiden. Det finns naturligtvis en mängd faktorer som utgör både begränsningar och möjligheter för en forskningspolitisk satsning att nå sina uppsatta mål. En programteoretisk utvärdering kan kompletteras med faktorer som är under programmets kontroll (stödande strukturer) samt yttre omständigheter som är mer eller mindre utanför programmets kontroll.³² Detta skapar möjligheter att uppmärksamma vissa ramfaktorer³³ som påverkar det sammanhang vari satsningen genomförs och resultat uppstår. I denna studie har vi valt att inkludera översynen kring Brottsförebyggande rådets (Brå) roll samt tillsättningarna av nya professorer och tjänster i kriminalvetenskap som exempel på ramfaktorer. Dessa åtgärder härstammar också ur Nyquists utredning,³⁴ och kan antas ha haft en påverkan på det kriminalvetenskapliga forskningsfältets utveckling.

I dokumentstudien identifierades förväntningar och önskemål om vad som skulle ske som ett resultat av satsningen (delmål i figur 2.1, ovan). I den mån dessa delmål har uppnåtts, kan det betraktas som tecken på att satsningen på kriminalvetenskap har bidragit till målet om stärkt kriminalvetenskaplig grundforskning. Detta förutsätter emellertid att varje delmål faktiskt kan ses som logiska steg mot målet (se figur 2.1, ovan), t.ex. att en bättre balans mellan grundforskning och tillämpad forskning inom kriminalvetenskaplig forskning skulle bidra till en stärkt grundforskning. En viktig del av intervjuerna med nyckelpersoner har därför varit att diskutera de olika delmålen och få en förståelse för vilken relevans de egentligen har haft för att stärka forskningsfältet.

Bakgrund till satsningen på kriminalvetenskap

Det kriminalvetenskapliga programmet har sitt ursprung i forskningspropositionen 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg*, där man hänvisade till utredningen *Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning*.³⁵ Utredningen beskriver kriminalvetenskap (*criminal science*) som en bred forskningsarena som inkluderar ämnen som till exempel kriminologi, kriminalpolitik, juridik, förhørs- och vittnespsykologi, rättsmedicin och rättspsykiatri. Enligt utredaren Ola Nyquist utmärktes den svenska kriminalvetenskapliga forskningen av:³⁶

- Ett splittrat departementalt huvudmannaskap
- Brist på en sammanhållande central funktion
- Klart otillräckliga ekonomiska resurser
- Ekonomisk obalans mellan högskola och sektorsorgan
- För få forskare
- Endast en specialinstitution inom högskolan
- Stockholmsdominans
- Oklara FoU-roller
- Brist på heltäckande FoU-policy
- Behov att förstärka den grundläggande forskningen

Som en följd av forskningspropositionen³⁷ överfördes medel från Brå till Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) för stöd till kriminalvetenskaplig forskning i syfte att utveckla och bygga upp forskningsfältet. Enligt samma proposition skulle också de medel som överfördes från Brå till HSFR förstärkas med ytterligare medel från Utbildningsdepartementet.³⁸ Efter det att HSFR upp-

32 Sandberg & Faugert (2012)

33 Dahllöf (1999)

34 SOU 1992:80

35 SOU 1992:80

36 SOU 1992:80, s.17

37 Prop. 1992/93:170

38 Utifrån en granskning av tillgängligt material från Brå, HSFR samt Vetenskapsrådet framgår att bidragsnivån steg från knappt 2 MSEK/år (Brå) till ca 3,6 MSEK/år (HSFR/VR).

gick i Vetenskapsrådet 2001 fortsatte Vetenskapsrådet att finansiera kriminalvetenskaplig grundforskning inom ramen för sitt uppdrag. Satsningen pågick från 1994 till och med 2005 (det sista – treåriga – projektet inom ramen för satsningen startades år 2003). I Nyqvists utredning gjordes bedömningen att en "(...) kraftinsamling bör göras av *forskningsråden* för att främja den kriminalvetenskapliga grundforskningen. Det kan göras genom ett av råden gemensamt utarbetat och finansierat nationellt kriminalvetenskapligt forskningsprogram."³⁹ Det bör således noteras redan här att det finns en skillnad mellan den statliga utredarens förslag till hur det kriminalvetenskapliga forskningsfältet skulle stärkas och hur satsningen kom att utformas i regeringens forskningsproposition; förslaget om en för flera forskningsråd gemensam kraftsamling genomfördes inte.

Andra händelser

Det finns naturligtvis en stor mängd händelser och faktorer, förutom själva satsningen på kriminalvetenskap, som kan ha påverkat utvecklingen av det kriminalvetenskapliga forskningsfältet. Vi har valt att här titta på två viktiga åtgärder vilka föreslogs i samma forskningsproposition som beslutet att överföra resurser till HSFR till stöd för kriminalvetenskaplig forskning:⁴⁰ I propositionen föreslogs att Brå skulle utvecklas till ett kvalificerat expertorgan i kriminalpolitiska frågor under regeringen, samt att nya professurer och forskartjänster skulle inrättas bl.a. vid kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Brå både genomförde och finansierade grundforskning i början av 1990-talet och var då en av Nordens största kriminologiska forskningsutförare. Vid samma tid var kriminalvetenskap på universitet och högskolor förknippat med ett fåtal institutioner: Kriminologiska institutionen, psykologiska institutionen och sociologiska institutionen vid Stockholms universitet samt Institutionen för klinisk neurovetenskap (social- och rättspsykiatri) vid Karolinska institutet.⁴¹ Utredaren Ola Nyqvist beskrev det kriminalvetenskapliga FoU-systemet som förankrat i högskolan, Rikspolisstyrelsen, Kriminalvårdsstyrelsen samt Brå. Ett samlat intryck av intervjuerna är att önskan att stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen tycks ha bottnat i en politisk ostillfredsställelse med Brås organisation som forskningsaktör i förhållande till den då relativt blygsamma universitetsforskningen på området. Universitetsforskning skulle prioriteras och stödjas, samtidigt som Brås roll skulle renodlas. Från 1994/95 inleddes inom Brå en förskjutning mot tillämpad forskning. I enlighet med förslaget i en departementsutredning lades forskningen vid Polishögskolan (PHS) ned år 1998 och forskningsresurserna flyttades över till Brå som fick ansvaret att bedriva forskningen med ett myndighetsperspektiv.⁴²

Ett par intervjupersoner har än idag väldigt starka åsikter om vad som hände med Brå och PHS under denna period. "Brå slogs sönder" menade en intervjuperson och syftade på konsekvenserna av att Brå började styras mot att bli ett expertorgan. Flera intervjupersoner menade dock att det egentligen handlade om att förändringen av Brås status var svår att acceptera för en del forskare på myndigheten. Flera av intervjupersonerna menade att omorganiseringen av dessa två myndigheters forskningsfunktioner påverkade utvecklingen av den kriminalvetenskapliga forskningen i Sverige då forskningsfältet var litet och i huvudsak koncentrerat till ett fåtal forskningsmiljöer.

Regeringens proposition⁴³ innebar också en förstärkning av resurser för högre forskartjänster i kriminalvetenskaplig forskning vid Stockholms och Lunds universitet. Pengarna till Stockholms universitet gick till en professur och en forskarassistenttjänst vid kriminologiska institutionen. Lunds universitet fick medel motsvarande en professorstjänst vid Sociologiska institutionen. Dessa medel hade självfallet betydelse för att förstärka och profilera forskningsmiljöerna.

39 SOU 1992:80, s. 163

40 Prop. 1992/93:170

41 SOU 1992:80

42 Ds 1997:28

43 Prop. 1992/93:170

Delmål

I det följande redovisas hur intervjupersonerna har sett på de delmål som identifierades i dokumentstudien. Det handlar dels om målens karaktär och relevans, dels om i vilken mån målen har uppnåtts under programtiden.

Balans mellan grundforskning och tillämpad forskning

I utredningen *Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning*⁴⁴ hävdades att lika mycket pengar borde satsas på grundläggande forskning som på tillämpad forskning och utvecklingsarbete. Enligt utredaren behövdes ett tillskott av anslag till kriminalvetenskaplig grundforskning för att uppnå en bättre balans. I utredningen betraktades "grundforskning" som forskning utförd på universitet och högskolor, medan tillämpad forskning och utvecklingsarbete var det som skedde inom sektorsmyndigheter.

Betraktar vi frågan om balans som förhållandet mellan universitetsforskning och myndighetsforskning, kan man konstatera att Brå utvecklats till en mer renodlad expertmyndighet sedan det att satsningen på kriminalvetenskap inleddes 1993/94. Brå:s kapacitet som utförare av tillämpad forskning har ökat, vilket också har påverkat den balans som eftersträvades mellan grundforskning och universitetsforskning å ena sidan och tillämpad forskning och myndighetsforskning å andra sidan.⁴⁵ Kriminalpolitiskt relaterad forskning genomförs idag vid flera olika myndigheter, såsom Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL), Rättsmedicinalverket (RMV) samt Brå, och flera myndigheter (t.ex. Kriminalvården och Brottsoffermyndigheten) finansierar extern FoU-verksamhet.⁴⁶ Strävan efter jämvikt mellan mängden universitets- och myndighetsforskning har sannolikt påverkats i större utsträckning av utvecklingen av myndigheters FoU-verksamhet än av den relativt begränsade satsningen på universitetsforskning inom kriminalvetenskap. Det är därför inte rimligt att anta att programmet skulle ha bidragit till en ökad jämvikt mellan grund- och tillämpad forskning i den bemärkelsen som det avsågs i anslutning till programmets tillkomst.

Flera intervjupersoner har berört att begreppen grundforskning och tillämpad forskning användes på ett otydligt sätt i utredningen.⁴⁷ De menade att det är en grovt förenklad syn att likställa universitetsforskning med grundforskning. De hävdade också att flera av de projekt som finansierades av det kriminalvetenskapliga programmet var tillämpad forskning till sin karaktär. Denna iakttagelse bekräftades även i utvärderingen av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet (Vetenskapsrådet 2011), där utvärderarna konstaterade att en majoritet av de finansierade projekten inom ramen för forskningsprogrammet kunde kategoriseras som tillämpad forskning.

Om vi i istället väljer att betrakta frågan om balans som en strävan efter en tydligare rollfördelning mellan universitetsforskning och utvecklingsarbete vid myndigheter så är det dock möjligt att utvecklingen av t.ex. inriktningen på Brå:s FoU-arbete har bidragit till att tydliggöra skillnaden mellan universitets- och myndighetsforskning inom kriminalvetenskap.

Stärka befintliga forskningsmiljöer... och stimulera nya forskningsmiljöer

I forskningspropositionen⁴⁸ uttrycktes både att befintliga forskningsmiljöer skulle stimuleras och att nya skulle tillkomma i och med satsningen på kriminalvetenskap. I utredningen⁴⁹ konstaterades även en "Stockholmsdominans" inom det svenska kriminalvetenskapliga forskningsområdet.

44 SOU 1992:80

45 Av regleringsbrev framgår att Brå:s anslag minskade från ca 20 MSEK 1993/94 till ca 16 MSEK 1995/96 för att sedan ha ökat årligen till ca 60 MSEK idag. Under 2007 spenderade Brå ca 40 årsarbetskrafter på FoU-arbete (prop. 2008/09: 50)

46 Prop. 2008/09:50

47 SOU 1992:80

48 Prop. 1992/93:170

49 SOU 1992:80

Enligt SOU 1992:80 var den kriminalvetenskapliga forskningen i början av 1990-talet koncentrerad till fem forskningsmiljöer:

- Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet
- Institutionen för social- och rättspsykiatri vid Karolinska institutet
- Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet
- Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet
- Sociologiska institutionen vid Lunds universitet

Någon närmare beskrivning av hur programmet skulle kunna stimulera befintliga forskningsmiljöer och samtidigt verka för att nya skulle tillkomma inom det kriminalvetenskapliga forskningsfältet ges inte i den dokumentation vi studerat.

I den programteoretiska utvärderingen har vi för enkelhetens skull valt att betrakta de ovan nämnda forskningsmiljöerna som "befintliga/etablerade", och övriga som "nya forskningsmiljöer." Det framgår då att 62 procent av bidragen (N=37) som beviljades under perioden 1994–2003 gick till de fem etablerade forskningsmiljöerna.⁵⁰ 38 procent av bidragen inom ramen för satsningen på kriminalvetenskap gick till vad som enligt ovanstående definition betecknas som "nya miljöer". Bland dessa var det enbart Rättsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet som erhöll mer än ett projektbidrag från det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet. 21 procent av projektbidragen gick till forskningsmiljöer som inte heller tidigare fått stöd från Brå.

Utifrån detta perspektiv är det tydligt att det stöd som HSR och Vetenskapsrådet gav i och med det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet kom att fokuseras främst på etablerade forskningsmiljöer och vad som skulle kunna beskrivas som traditionell kriminologisk och kriminalpolitisk forskning.⁵¹ Ett par av intervjupersonerna har påpekat att det inte är rimligt att förvänta sig att stöd till enstaka projekt till enskilda individer på en institution skulle kunna leda till att nya forskningsmiljöer inom kriminalvetenskap etableras. De hävdade att det knappast existerar någon kritisk massa av kriminalvetenskaplig forskning i merparten av de "nya miljöerna" idag. För att etablera nya forskningsmiljöer skulle det krävas större program där t.ex. personal kan rekryteras.⁵²

Det går inte heller att utifrån projektfördelningen se att programmet skulle bidragit till någon breddning av disciplin- och fakultetsområden jämfört med Brå:s projektmedel.⁵³ Disciplin- och fakultetsbredden var större inom ramen för Brå:s forskningsstöd, vilket ter sig logiskt eftersom stöd då gavs även till kriminalvetenskaplig forskning inom t.ex. medicin och teknik.

Vad gäller Stockholmsdominansen inom kriminalvetenskapen (det vill säga att forskningen främst förknippades med ett fåtal institutioner i Stockholmsområdet), är intrycket från intervjuerna att det kriminalvetenskapliga programmet inte förändrade denna bild, även om det idag finns en större geografisk spridning av utbildnings- och forskningsmiljöer inom kriminalvetenskap. Totalt genomfördes 57 procent (21 st.) av de projekt som finansierades via programmet av forskningsmiljöer i Stockholmsområdet. Detta kan jämföras med 53 procent (69 st.) då Brå finansierade forskare inom kriminalvetenskap. Utifrån denna studie går det därför inte att säga att satsningen skulle ha inneburit en ökad geografisk spridning och en mindre Stockholmsdominans inom kriminalvetenskapen.⁵⁴ Inom ramen för

50 Att jämföra med 44 procent av projekten (N=131) som finansierades av Brå under perioden 1974–1991 (se Bilaga 2.2).

51 jfr SOU 1992:8

52 Detta resonemang förs även promemorian *En tydligare och starkare organisation för en kunskapsbaserad utveckling av rättsväsendets verksamhet* från justitiedepartementet (Ju 2010:I), där utredaren Joel Brorsson föreslår att bygga upp stabila akademiska miljöer inom kriminalvetenskaplig grundforskning med programfinansiering (snarare än med finansiering till enskilda forskare). I utvärderingsrapporten *Evaluation of the Swedish Research Council's Criminology Programme* (VR 6:2011) föreslås även att den kriminalvetenskapliga grundforskningen stimuleras genom stöd till ett begränsat antal forskningsprogram.

53 Observera att iakttagelsen är baserad på fördelningen av projektanslag, inte fördelningen av anslagna medel

54 I utredningen *Brottsförebyggande kunskapsutveckling* (SOU 2004:18) konstaterades emellertid utifrån enkäter och telefonintervjuer med chefer inom rättsapparaten myndigheter att Stockholmsdominansen inom forskningen är mindre påtaglig idag.

HSFR:s och Vetenskapsrådets program gick mer än en tredjedel av det totala antalet beviljade projekt i satsningen till kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.⁵⁵

Kvalitativ och omfattningsmässig uppbyggnad

I forskningspropositionen⁵⁶ angavs att den kriminalvetenskapliga forskningen behövde utvecklas och byggas upp både kvalitativt och till omfånget. Innebörden av formuleringarna ”kvalitativ uppbyggnad” och ”omfångsmässig uppbyggnad” utvecklades inte närmare varför dessa två delmål har varit svåra att tolka.

När det gäller den ”kvalitativa uppbyggnaden” av forskningen gjordes inte någon samlad utvärdering av den kriminalvetenskapliga forskningens kvalitet i Nyquists utredning.⁵⁷ Den kvalitativa uppbyggnaden av ämnet har i denna delstudie ändå tolkats som att det har funnits en önskan om en högre kvalitetsnivå på den kriminalvetenskapliga forskningen i Sverige. Bland intervjupersonerna går meningarna isär om forskningens kvalitet idag. En intervjuperson beskrev det som att ”(..) ämnet expanderar utan att det finns tillräckligt med bra forskare”. Intervjupersonerna förefaller tveksamma till att någon större kvalitetsmässig förbättring skett över tid. Inte minst tycks detta gälla i ett internationellt perspektiv där flera intervjupersoner menar att den svenska kriminalvetenskapliga forskningen inte syns eller utmärker sig nämnvärt. Ett par intervjupersoner nämner dock forskning i rättspsykiatri vid Karolinska institutet och viss rättspsykologisk forskning som exempel på internationellt erkänd svensk kriminalvetenskaplig forskning.

En ”omfångsmässig uppbyggnad” har tolkats som en önskan om en ökad bredd och produktionskapacitet inom kriminalvetenskapen. Småskalighet och brist på samordning av forskningen identifierades i utredningen som ett problem för att uppnå en kritisk massa,⁵⁸ och intervjupersonerna bekräftar att universitetsforskningen inom kriminalvetenskap var underutvecklad i början på 1990-talet. Forskningsfältet präglades av enskilda forskare, deras intressen och – inte minst – deras inbördes relation till varandra. De flesta intervjupersonerna anser att den kriminalvetenskapliga forskningen breddats, vilket kan tolkas som en form av ökad kapacitet inom forskningsfältet. Flera intervjupersoner menade dock att satsningen på kriminalvetenskap främst har förstärkt den kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, vilket också bekräftas av kartläggningen av fördelningen av bidragen och projektmedlen (se ovan, samt Bilaga 2.2).

Nya nätverk och samverkan

Inom ramen för det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet gavs två konferensbidrag under perioden 1994–2005:

- Konferens i kriminalvetenskap i Stockholm (1999)
- Konferens i kriminalvetenskap i Lund (2001)

Vad gäller samverkan är intrycket från flertalet intervjupersoner att det främst sker utifrån tidigare etablerade kontakter och relationer mellan olika forskare och institutioner samt inom ramen för Nordiskt samarbetsråd för kriminologi (NSfK) som etablerades 1962. Flera intervjupersoner har också ifrågasatt behovet av nya nätverk, eftersom det är så få miljöer det handlar om och eftersom NSfK enligt dem fungerar väl. Det bör också noteras att år 1993 bildades Kriminalvetenskapligt nätverk vid Lunds universitet, enligt förslag från utredaren Ola Nyquist.⁵⁹ Nätverket har ett 20-tal deltagare och engagerar sig i forskningsprojekt och forskningsansökningar, teori- och metodutveckling, publiceringar,

55 Brå:s stöd till externa forskare gick till 20 procent till forskare på kriminologiska institutionen och Brå (se Bilaga 2.2).

56 Prop. 1992/93:170

57 SOU 1992:80

58 SOU 1992:80

59 SOU 1992:80

undervisning och kursutveckling, vetenskapliga konferenser, seminarier och möten, utvärderingar samt kontakter med media och andra samhällsaktörer.⁶⁰

2.3 Sammanfattande resultat – en stärkt kriminalvetenskap?

I och med att såväl satsningens delmål som dess slutmål (se Figur 2:1) har handlat om forskningens organisering och utveckling, har fokus i denna delstudie handlat om det kriminalvetenskapliga programets inomvetenskapliga effekter.

Vi har sett att det fanns explicita ambitioner och målsättningar med satsningen på kriminalvetenskaplig grundforskning. Det programteoretiska perspektivet har dock tydliggjort att de olika delmålen för satsningen delvis var otydliga och i viss mån även motsägelsefulla. Själva verkanslogiken, det vill säga den explicita teorin för hur programmet skulle ge upphov till de förväntade resultaten framstår därmed som otydlig.⁶¹

Tabell 2.1: Forskningsrådets bidrag till "kriminalpolitiskt relevant forskning" år 2003 (Källa: SOU 2004:18).

Forskningsråd	Antal projekt	Totalt anslag till projekt
Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS)	4	7 598 000
Riksbankens jubileumsfond (RJ)	4	5 100 000
Vetenskapsrådet (VR)	4	4 685 000

Satsningen på kriminalvetenskap har varit en del av utvecklingen av det kriminalvetenskapliga forskningsfältet under programtiden, och tillsammans med andra händelser, som t.ex. stödet till nya tjänster, har programmet bidragit till forskningsfältets utveckling. Det är därför av vikt att betrakta satsningen i ett kriminalpolitiskt sammanhang. Ju fler yttre faktorer och händelser som kan antas påverka en insats vid en given tidpunkt, desto svårare kan det antas bli att dra slutsatser om förhållandet mellan den avgränsade satsningen och önskade effekter. Här är det viktigt, ur ett utvärderingsperspektiv, att beakta att HSFR:s och Vetenskapsrådets satsning på kriminalvetenskap skedde parallellt med att andra finansierare gav stöd till kriminalvetenskaplig forskning – samt att ingen koordinering av stödet skedde med och mellan dessa finansierare.

Som framgått av tabell 2.1 (ovan) kan vi konstatera att både Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och Riksbankens jubileumsfond (RJ) år 2003 betalade ut mer pengar till kriminalvetenskaplig forskning än vad Vetenskapsrådet gjorde. Utvecklingen av andra stödformer som kommit till nytta är naturligtvis en faktor som skulle kunna bidra till att förklara hur forskningsområdet utvecklats över tid. Inom ramen för denna studie har det dock inte funnits några resurser att kartlägga övriga forskningsfinansierares roll vad gäller att stödja kriminalvetenskaplig forskning, och hur andra stödformer till kriminalvetenskaplig forskning har påverkat möjligheterna för HSFR:s och Vetenskapsrådets stöd att uppnå de önskade del- och slutmålen. Det är dock rimligt att anta att om satsningen på kriminalvetenskaplig forskning hade genomförts som en satsning på ett av forskningsråden gemensamt utarbetat och finansierat nationellt kriminalvetenskapligt forsk-

60 http://www.soc.lu.se/forskning/forskarmiljoeer/kriminal_och_socialvetenskapligt_naetverk/ (2011-01-25)

61 Andersson & Tranquist (2009)

ningsprogram i enlighet med utredarens förslag,⁶² hade möjligheterna att uttala sig om programmets effekter troligen varit bättre.

Det är vidare knappast rimligt att betrakta det kriminalvetenskapliga programmet som den viktigaste påverkansfaktorn vad gäller att åstadkomma balans mellan grundforskning/universitetsforskning å ena sidan och tillämpad forskning/myndighetsforskning å andra sidan. Ett litet vetenskapsområde påverkas sannolikt i stor utsträckning av större förändringar inom systemet inte minst då nya forskningsmiljöer tillkommer eller försvinner. Stödet till kriminalvetenskaplig universitetsforskning har varit en del av ett forsknings- och kriminalpolitiskt sammanhang där det under programperioden även skett strukturella förändringar – inte minst har flera myndigheters roll som utförare av tillämpad kriminalvetenskaplig forskning renodlats. Om vi i satsningen inkluderar stödet till nya professorstjänster och andra tjänster har kraftansträngningen med största sannolikhet haft en stor betydelse, åtminstone för enskilda forskningsmiljöers utveckling. Däremot framstår det som tveksamt om forskningsprogrammet *i sig självt* har inneburit en verksam insats för att på ett mer övergripande plan stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen i Sverige.

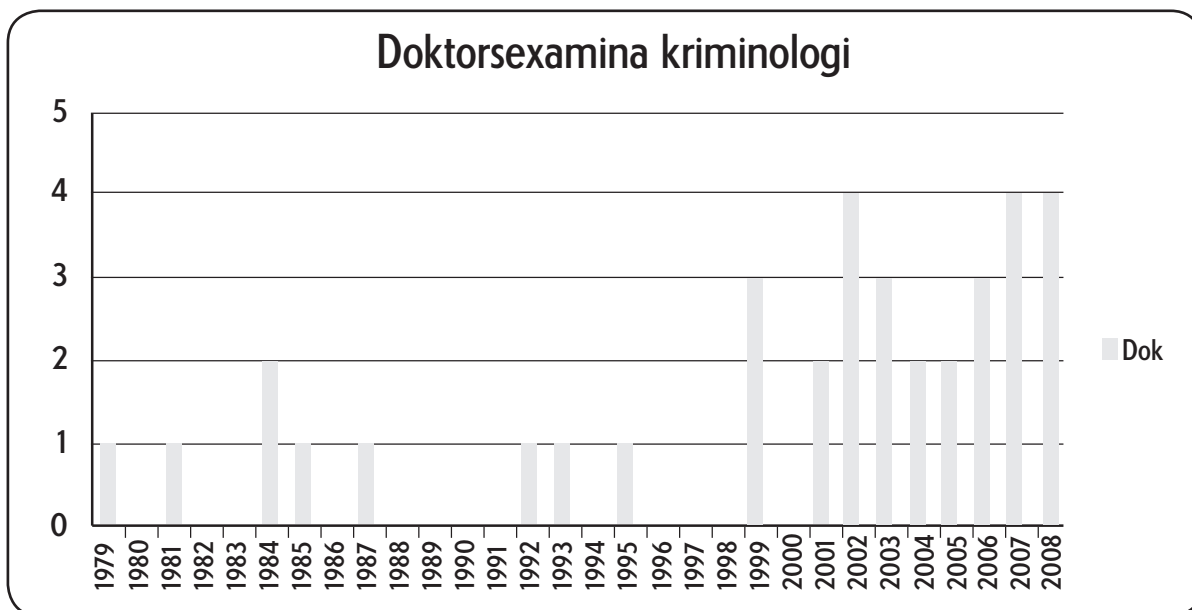
Vi kan konstatera att före satsningen var forskningsfältet kriminalvetenskap i "(...) brist på forskare och program- och projektstöd."⁶³ Över tid har en omfattande tillväxt skett inom kriminalvetenskapen. Projektbidrag till enskilda forskare kan naturligtvis ha haft en indirekt effekt för att på sikt stärka nya forskningsmiljöer inom kriminalvetenskap (denna aspekt berörs närmare i delstudien om fallstudier i kapitel 3, nedan). Det förefaller emellertid inte rimligt att ett forskningsråds stöd till enskilda forskare och projekt skulle utgöra en särskilt övertygande strategi för att *både* stärka befintliga forskningsmiljöer och stimulera uppkomsten av nya forskningsmiljöer. Satsningen omfattade totalt 37 bidrag, i genomsnitt ca 835 000 kronor per forskningsprojekt. Forskningsprogrammet innebar, i förhållande till det stöd som tidigare betalades ut av Brå till kriminalvetenskaplig forskning, ett extra tillskott på 2–3 miljoner kronor per år till ett forskningsfält med minst 50 olika universitetsinstitutioner som potentiella bidragssökande.⁶⁴ Vad gäller målsättningen att stärka befintliga forskningsmiljöer pekar resultaten från denna delstudie, som tidigare nämnts, på att programmet främst finansierade forskningsprojekt inom etablerade forskningsmiljöer och inom vad som kan kallas för traditionell kriminalvetenskaplig forskning (det vill säga kriminologi, sociologi och psykologi). Även om det inte går att precisera vad som är ett direkt resultat av det kriminalvetenskapliga programmet i förhållande till andra händelser under denna period, finns det flera exempel på en tillväxt inom den traditionella kriminalvetenskapliga forskningen under programperioden. Till exempel har antalet doktorsexamina inom kriminologi ökat tydligt under denna period (se figur 2.2, nedan), och i slutet av programperioden (2004) hade den kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet de största forskningsresurserna, räknat i årsarbetskrafter, inom svensk kriminalvetenskaplig forskning.⁶⁵

62 SOU 1992:80, s. 163

63 SOU 1992:80, s. 127

64 Siffran är baserad på antalet enskilda forskningsinstitutioner som fick stöd från Brå för kriminalvetenskaplig forskning. Se Bilaga 2.2.

65 SOU 2004:18

Figur 2.2: Antalet doktorsexamina per år i kriminologi, 1979–2008. Källa: SCB.

En försiktig slutsats av studien är att programmet med största sannolikhet har stärkt (vissa) befintliga forskningsmiljöer inom kriminalvetenskap. Intervjuerna ger dock inte något stöd för att det skulle ha växt upp några nya, varaktiga, grundforskningsmiljöer som ett resultat (jämför dock iakttagelserna gällande nya forskningsområden och grupper i kapitel 3 nedan).

Huruvida en kvalitetsmässig höjning av den kriminalvetenskapliga forskningen som helhet har skett under programtiden är svårt att svara på utifrån de intervjuer som gjorts i denna studie. Flera intervjupersoner har hävdade att det finns problem vad gäller just kvalitetsnivån inom vissa delar av den kriminalvetenskapliga forskningen, inte minst i ett internationellt perspektiv.⁶⁶

Inom ramen för satsningen på kriminalvetenskap har bidraget till nya nätverk och ökad samverkan varit ytterst begränsat. Detta kan te sig naturligt, eftersom ett särskilt stöd redan tidigare hade utbetalats till att upprätta Kriminalvetenskapligt nätverk vid Lunds universitet och eftersom stödet i det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet har riktats till enskilda forskare. Två konferenser finansierades dock av det kriminalvetenskapliga programmet under perioden 1993/94 till 2005. Utifrån tillgängliga data i denna delstudie går det inte att direkt uttala sig om huruvida dessa två konferenser har lett till några varaktiga nya nätverk eller samverkansprojekt mellan olika kriminalvetenskapliga forskare och/eller forskningsmiljöer. Frågan som väckts inom ramen för intervjustudien är snarare varför etablerade nätverk inom kriminalvetenskap inte skulle ha varit tillräckliga vid tidpunkten för satsningen.

Avslutningsvis kan vi konstatera att det programteoretiska perspektivet gjort tydligt att även om det fanns uttryckliga ambitioner och mål med satsningen på kriminalvetenskap, så verkar det finnas en diskrepans mellan de ursprungliga antagandena om hur det kriminalvetenskapliga forskningsfältet skulle stärkas och hur satsningen genomfördes. Vid närmare granskning visar det programteoretiska på att de olika delmålen inom ramen för satsningen framstår som delvis otydliga och motsägelsefulla. Detta kan antingen bero på att satsningen inte genomfördes så som det var tänkt (s.k. implementeringsfel), eller på att antagandena om vad som skulle kunna uppnås med hjälp av satsningen var

⁶⁶ Denna iakttagelse görs även i *Evaluation of the Swedish Research Council's Criminology Programme* (VR 6:2011)

felaktiga (s.k. teorifel). För att ge ett entydigt svar hade vi behövt samla in mer data. Dock tyder tillgänglig information åtminstone på att satsningen inte genomförts med samma ambitionsnivå som uttrycktes i Ola Nyquists utredning,⁶⁷ vilken låg till grund för regeringens satsning på kriminalvetenskaplig forskning.⁶⁸

2.4 Metodologiska slutsatser

Denna delstudie har i första hand syftat till att vidareutveckla och prova en metod för att bedöma effekter av grundforskning. Avslutningsvis redovisas därför här lärdomarna vad gäller själva metoden, det vill säga det programteoretiska utvärderingsperspektivet som använts i studien.

För att delmål i en satsning ska bli trovärdiga och bidra till att ett slutmål ska kunna uppnås, bör de vara tydliga och utgöra en del av en genomtänkt strategi. Det som utvärderas bör vara klart definierat och det bör finnas en genomtänkt logik för hur satsningen ska genomföras och hur aktiviteterna ska bidra till eftersträvat resultat. Givet att det inte bara finns tydliga målsättningar utan även en tydlig strategi med en forskningspolitisk satsning, kan ett programteoretiskt utvärderingsperspektiv användas för att dels värdera satsningens antaganden utifrån tidigare erfarenheter och tillgänglig kunskap, och dels för att studera hur satsningen genomförts i förhållande till strategin. Under dessa förutsättningar förefaller det programteoretiska perspektivet vara ett användbart verktyg för att bidra till förståelse för hur eftersträvat effekter med en satsning uppnås, eller uteblir.

Att rekonstruera programteorin för en insats kan vara oerhört tidskrävande, särskilt om tankarna bakom satsningen är bristfälligt dokumenterade eller om olika nyckelpersoner har olika uppfattningar om dem. Det händer inte sällan att man i utvärderingar finner att mål och medel för åtgärder är så pass vagt formulerade att de i princip är oanvändbara som vägledning för dem som genomför aktiviteterna. Även de mekanismer som kan förväntas bidra till att åtgärdens mål uppnås är ibland outtalade.⁶⁹ Om detta konstateras i en studie kan det i och för sig vara ett värdefullt resultat som kan användas för att diskutera vad som kan göras för att stärka en åtgärds verkanalogik.

Vid utvärdering av forskningspolitiska insatser kan det vara resursmässigt klokt att använda det programteoretiska utvärderingsperspektivet när man kan anta att det finns ett "tydligt tänk" bakom åtgärden. Då kan genomförandet jämföras med "hur det var tänkt" och visa på *hur* en forskningssatsning har uppnått sina mål eller önskade effekter. Den programteoretiska utvärderingsmodellen utgör då ett utmärkt komplement till andra, exempelvis mer kvantitativt inriktade, effektutvärderingar, eftersom metoden kan bidra till en djupare förståelse för forskningens förutsättningar – en kunskap som kan omsättas i åtgärder för att utveckla och förbättra forskningspolitiska insatser.

En konkret utmaning vid tillämpning av det programteoretiska perspektivet i just denna delstudie har varit att det har gått mer än 15 år sedan den kriminalvetenskapliga satsningen initierades. Detta innebär att det har varit svårt att få en tydlig bild av det sammanhang vari satsningen skedde. Dels har tiden påverkat intervjupersonernas möjlighet att minnas exakt hur det var vid tidpunkten då satsningen initierades, och dels har det varit svårare att erhålla relevant dokumentation från t.ex. inblandade myndigheter.⁷⁰ Detta påverkar möjligheten att återskapa programteorin och dra slutsatser om satsningen på kriminalvetenskap. Samtidigt är det viktigt att beakta att tidspannet mellan finansieringstillfället och de effekter som forskningen resulterar i ofta är långt, vilket skulle tala till metodens fördel i detta

67 SOU 1992:80

68 Prop. 1992/93:170

69 van der Knaap (2004), Sandberg & Faugert (2012)

70 Till exempel har delar av det material som dokumenterar Brå:s forskningsprogram gallrats eller skickats till Riksarkivet vilket gjort datainsamlingen mer tidskrävande.

fall. Eventuella effekter av satsningen har haft tid att uppstå, både inom- och utomvetenskapligt. Den viktigaste slutsatsen i sammanhanget, inte minst utifrån ett programteoretiskt utvärderingsperspektiv, torde emellertid vara att det är av stor vikt att såväl beslutsfattare som programansvariga noggrant beskriver och dokumenterar hur man har tänkt att åtgärder ska leda till vissa önskade effekter. Detta för att möjliggöra att i efterhand studera beskrivningar av vad som förväntades göras och vad som skulle uppnås genom dessa handlingar.⁷¹

Ett programteoretiskt utvärderingsperspektiv är effektivt framförallt då man studerar större forskningspolitiska satsningar med distinkta målsättningar och tydliga antaganden om varför man gör som man gör inom ramen för satsningen. Då går det att med hjälp av det programteoretiska perspektivet värdera resultaten av satsningen i förhållande till genomförandet, men också att studera brister och förtjänster i just antagandena bakom satsningen. Beroende på satsningens målsättningar, kan i bästa fall såväl utomvetenskapliga som inomvetenskapliga effekter identifieras och förklaras utifrån det programteoretiska perspektivet.

71 Jmf Andersson & Tranquist (2009)

3. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER MED HJÄLP AV ENSKILDA FORSKNINGSPROJEKT

I denna delstudie undersöktes vilka effekter (på policier, riktlinjer, beslut m.m.) ett mindre antal av de projekt som beviljats medel i den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen haft. Ett syfte har varit att kontrastera detta perspektiv/denna metodansats mot det programteoretiska perspektivet, där analysen avsåg hela forskningsprogrammets effekter i ett kriminalpolitiskt sammanhang. Ett annat syfte var att undersöka vilken typ av information och kunskap om ett forskningsprogramms effekter som går att erhålla – och inte erhålla – då man tillfrågar de berörda forskarna själva, likaså möjliga avnämare av forskningsresultaten.

3.1 Metod

Forskare/forskningsprojekt

Delvis parallellt med föreliggande projekt pågick en kvalitetsutvärdering av det kriminalvetenskapliga programmet⁷². För att få ett bra urval av projekt till föreliggande delstudie ombads representanterna i den vetenskapliga panel som arbetat med kvalitetsutvärderingen att välja ut mellan sex och åtta projekt. Urvalet av forskningsprojekt skedde utifrån två kriterier: 1) högst vetenskaplig kvalitet av de inom programmet beviljade projekten och/eller 2) störst samhällsrelevans av de inom programmet beviljade projekten. Panelen valde ut totalt sex projekt fördelade på fem forskare^{73,74}. Enligt panelen var dessa sex projekt i en "klass för sig" bland de beviljade projekten i satsningen. Tre projekt valdes utifrån största samhällsrelevans, två utifrån högsta vetenskapliga kvalitet. Ett projekt valdes utifrån både hög kvalitet och stor samhällsrelevans.

De fem forskarna kontaktades därefter via e-post med en beskrivning av syftet med delstudien samt en förfrågan om de var beredda att intervjuas. Samtliga ställde sig positiva.

Fyra av forskarna intervjuades per telefon och en på sin arbetsplats. Intervjувaren nedtecknades för hand. Intervjuaren var densamma under samtliga intervjuer men hade en "med-intervjuare" vid tre av intervjuerna.⁷⁵ Intervjuaren betonade att det var de enskilda, utvalda, projektet som skulle diskuteras. I anslutning till intervjuerna ombads forskarna att lämna förslag på avnämare/mottagare av deras forskning som var lämpliga att intervjuas. Med avnämare/mottagare avsågs en person som i sin verksamhet använt resultat från det berörda projektet.

Som inledningsvis nämnts syftade urvalet av delprojekt inte till att utvärdera i vad mån enskilda forskningsprojekt har haft fler, större eller "bättre" effekter (inom- eller utomvetenskapliga) än andra projekt. Syftet har istället varit att undersöka hur metoden att närmare analysera enskilda forskningsprojekt lämpar sig för att försöka fånga effekter av ett större forskningsprogram.

72 Kvalitetsutvärderingen finns avrapporterad i Vetenskapsrådet (2011): *Evaluation of the Swedish Research Council's criminology programme*. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2011. Vetenskapsrådet, Stockholm.

73 I ett projekt var forskaren som intervjuades en medsökande som utfört projektet. Det var på den huvudansvarige sökandens rekommendation som medsökanden valdes ut att delta i föreliggande delstudie.

74 För forskningsprojekt samt forskare, se bilaga 3:3.

75 Medintervjuaren var alltid en av medlemmarna i projektgruppen som arbetat med aktuellt projekt. En medintervjuare deltog då tid och möjlighet fanns till det.

Utöver undersökningen av effekter av de enskilda forskningsprojekten, intervjuades också ett mindre antal personer på nyckelpositioner i rättssamhället. Detta i syfte att försöka erhålla en mer övergripande syn på den kriminalvetenskapliga forskningens inverkan på (rätts)samhället.

Avnämare/mottagare

Samtliga fem forskare som intervjuades lämnade förslag på avnämare, vilka sedan tillfrågades via e-post om de ville intervjuas. Bara en avnämare tackade nej; personen i fråga ansåg sig inte känna till forskarens projekt tillräckligt bra.⁷⁶

Av de sju avnämarna valde tre att bli intervjuade på sina respektive arbetsplatser eller i Vetenskapsrådets lokaler, övriga intervjuades per telefon. Svaren nedtecknades för hand. En och samma intervjuare intervjuade samtliga avnämare och vid sex av intervjuerna medverkade en "med-intervjuare".

Bortfall

Fyra av forskarna gav förslag på en till två avnämare och en föreslog fyra stycken. I ett fall gick den föreslagna avnämaren inte att nå, varför ett projekt saknar intervjuad mottagare.

Av de totalt föreslagna nio avnämarna till de enskilda forskningsprojekten intervjuades sju. En avböjde att medverka och en gick inte att nå.

Nyckelpersoner inom rättsväsendet

För att få en uppfattning om och i så fall hur effekter av kriminalvetenskaplig forskning påverkar eller tas emot av olika delar av rättsväsendet intervjuades fyra nyckelpersoner på centrala funktioner i rättsväsendet: Martin Grann, utvecklingschef på Kriminalvården, Peter Lindström, docent i kriminologi och verksam vid Länspolismästarens stab på Länskriminalpolisen i Stockholms län, Annika Eriksson, chef för Enheten för forskning och utveckling på Brottsförebyggande rådet (Brå) samt Gunnar Stetler, överåklagare på Riksenheten mot korruption vid Åklagarmyndigheten. Anledningen till att just dessa personer intervjuades var dels deras positioner i rättsväsendet, dels att ett par av dem nämndes under intervjuerna med forskare/avnämare. Fokus för intervjuerna med nyckelpersonerna var frågan om vilken kriminalvetenskaplig forskning de ansåg haft mest genomslag på deras respektive verksamheter och på rättsväsendet i stort (under de senaste 10–15 åren, dvs. sedan tidpunkten för aktuell satsning). Dessutom tillfrågades de om vilken forskning de saknade eller ansåg behövde utvecklas.

Val av frågor

Vi använde semistrukturerade intervjuer, dvs. samma frågor med öppna svarsalternativ ställdes till alla intervjupersoner inom respektive grupp (forskare, avnämare, nyckelpersoner). Det som efterfrågades var intervjupersonernas egna uppfattningar om projekten/ effekterna/ forskningen i stort. För frågorna som ställdes till forskare och avnämare, se bilagorna 3:1–3:2. När det gäller nyckelpersonerna ombads de reflektera över två frågor: "Vilken kriminalvetenskaplig forskning anser du haft mest genomslag i din verksamhet/på rättsväsendet i stort under de senaste 10–15 åren?" samt "Är det någon kriminalvetenskaplig forskning som du anser saknas idag?".

⁷⁶ För avnämare: Se bilaga 3:3

3.2 Resultat

Forskare och avnämare

Vad gäller det inomvetenskapliga genomslaget, uppgav samtliga forskare att de var mycket nöjda med sina inom ramen för det kriminalvetenskapliga programmet beviljade projekt.⁷⁷ Enligt forskarna blev resultaten intressantare, mer oväntade och bättre än vad de själva förväntat. En av forskarna var inte verksam inom det kriminalvetenskapliga området innan satsningen men såg en möjlighet att applicera sin forskning inom det området när forskningsprogrammet blev känt för honom, och han menade att projektet inte blivit av utan den specifika satsningen på kriminalvetenskap. Efter avslutat projekt återgick han till sin tidigare forskning.

Flera forskare framhöll det inomvetenskapliga genomslag deras projekt haft, framför allt genom vetenskapliga publikationer. Ingen närmare "kvalitetsanalys" av de inomvetenskapliga resultaten gjordes, eftersom det låg gick utanför syftet med föreliggande studie, och eftersom en utvärdering av den vetenskapliga kvaliteten redan genomförts separat och redovisats i Vetenskapsrådets rapport "Evaluation of The Swedish Research Council's Criminology Programme".⁷⁸

Vad gäller forskningsprojektens utomvetenskapliga effekter uttryckte tre av de fem forskarna att de inte ser som sin huvuduppgift att uppmärksamma övriga samhället på sin forskning (bortsett från vetenskapliga publikationer) utan att bedriva forskning av högsta kvalitet, utveckla teorier och föra forskningen framåt. Enligt en av forskarna lönar det sig inte alltid akademiskt att ägna mycket tid åt den s.k. tredje uppgiften⁷⁹. Det tar ofta mycket tid i anspråk att "marknadsföra sig". Enligt denne forskare kan en fem minuter lång intervju i radio kräva en hel dag i resor, förberedelse etc. På frågan om forskarna redan när de ansökte om medel ur det kriminalvetenskapliga programmet hade tankar på möjliga mottagare/avnämare svarade två forskare att de trots att deras forskning skulle kunna tillämpas inom rättsväsendet. De övriga tre uppgav att de inte haft konkreta funderingar på möjliga avnämare. I tabell 3.1 redovisas exempel på inom- och utomvetenskapliga effekter som forskare och avnämare nämnt. Fokus för studien var, som tidigare nämnts, de utomvetenskapliga effekterna, vilket förklarar att denna kolumn innehåller betydligt fler exempel på redovisade effekter.

⁷⁷ För en närmare diskussion om begreppen inomvetenskapliga respektive utomvetenskapliga effekter, se vidare avsnitt 1.2 *Om att studera effekter av grundforskning*.

⁷⁸ Evaluation of The Swedish Research Council's Criminology Programme. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2011.

⁷⁹ I högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta. SFS 1992:1434. (2009:45).

Tabell 3.1: Inom- och utomvetenskapliga effekter som forskare respektive avnämare nämnt under intervjuerna.

Angivna inomvetenskapliga effekter av de enskilda projekten	Angivna utomvetenskapliga effekter av de enskilda projekten
<ul style="list-style-type: none"> • Ämneseffekter – Stärkande av ämnet kriminologi vid ett svenskt universitet – Skapande av nya (numera etablerade) forskargrupper. – Start av ny typ av forskning i Sverige – Vittnespsykologin etablerades i större utsträckning och kunde konkurrera om projektmedel • Spridning av resultat – Vetenskapliga publikationer (artiklar, avhandlingar och böcker, bl.a. kurslitteratur) – Medverkan vid konferenser – Anordnat internationell tvådagarskonferens i Sverige (om "Deception detection", dvs. lögn-detektion) – Omfattande internationellt forsknings-samarbete 	<ul style="list-style-type: none"> • Utbildningar/föreläsningar – Skräddarsydda utbildningar i vittnesutsagors tillförlitlighet för jurister och notarier vid Sveriges domstolar – Utbildning i vittnesutsagors tillförlitlighet för personer verksamma vid Domstolsakademien, Polishögskolan (inklusive polisaspiranter), Tullverket och Migrationsverket – Utbildning om mutor inom ramen för Palmecentrets verksamhet – Kurs i att förebygga psykisk ohälsa i förskola och skola (samarbete mellan Örebro Universitet och Socialstyrelsen) – Föreläsningar om ekonomisk brottslighet för anställda vid Ekobrottsmyndigheten, Skattemyndigheten och Finanspolisen – Föreläsning om tillförlitligheten hos vittnens upplevda säkerhet för anställda vid Rikskriminalpolisen – Information till kommunanställda om barns och ungdomars hälsa – Samarbete med Socialtjänst, bl.a. föräldrastöd, mer preventivt arbete – Föreläsning om mutor på SIDA – Föreläsning om mutor vid seminarium om korruption anordnat av UD – Föreläsning för pensionärer respektive poliser om äldre och våld • Offentliga debatter (i tidningar, radio, tv och dylikt) – Resultat från projektet om vittnesutsagors tillförlitlighet har använts i underlagen med att arbeta fram reformen "En modernare rättegång" som trädde i kraft 2008. – Resultat från projektet om protektiva faktorer från barndom till vuxen ålder debatterades mycket i olika medier i början av 2000-talet. – Framträdanden i radio och/eller TV (t.ex. rörande mutor och ekonomisk brottslighet) – Forskningsresultat publicerade i facktidskrifter (t.ex. tidskriften Advokaten)

Som framgår av Tabell 3.1 handlar de utomvetenskapliga effekter som forskare och avnämare nämnde i intervjuerna nästan uteslutande om effekter i form av undervisning/föreläsningar om forskningsprojektens resultat, dvs. kunskapsspridning (påverkan på tankesätt). Denna kunskapsspridning var inriktad (och i vissa fall skraddarsydd) mot vissa specifika yrkesgrupper som antogs ha nytta av forskningsprojektens resultat i sin verksamhet. De intervjuade avnämarna var i allmänhet väldigt nöjda med hur forskningsresultaten presenterats för dem. En del av dem menade att utbildningen/föreläsningen gjort att man, t.ex. inom domstolsväsendet, förstått hur viktigt det är att inte förlita sig till tro utan till vetande byggt på vetenskapliga studier. Kunskap som erhållits ur aktuella projekt har således förts ut och tagits emot men konkreta effekter i form av förändrade arbetsätt, policies etc. kunde varken forskare eller avnämare ge tydliga exempel på (möjligen med undantag för ett av projekten, vars resultat konkret bidragit till att reformen "En modernare rättegång" genomförts – se vidare avsnitt 4.2⁸⁰). Några av forskarna betonade att det är omöjligt för en forskare att i detalj veta vad hans/hennes forskningsresultat lett till.

Nyckelpersoner inom rättsväsendet

De frågor som intervjuaren/intervjuerna ställde till nyckelpersonerna inom rättsväsendet avsåg framför allt synen på dagens kriminalvetenskapliga forskning och vad de ansåg saknades, men nyckelpersonerna ombads också komma med synpunkter om vilken kriminalvetenskaplig forskning som varit av stor betydelse under de senaste 10–15 åren. Nedan listas de huvudsakliga synpunkter som framkom. Synpunkterna är av två principiella slag, dels sådana som rör kriminalvetenskaplig forskning mer generellt, dels sådana som rör särskilda frågor där nyckelpersonerna ansåg att det idag finns kunskapsluckor och behov av mer forskning.

Generella synpunkter:

- Många gånger finns det när det gäller kriminologisk forskning ingen tydlig skiljelinje mellan vetenskap och politik.
- Inom vissa kriminalvetenskapliga forskningsområden, som vittnespsykologi, bedrivs forskning av hög vetenskaplig kvalitet.
- Forskningsfrågor som är "ganska" tillämpade (bl.a. inom rättspsykiatri) faller lätt mellan stolarna och det bästa vore enligt en nyckelperson om t.ex. Vetenskapsrådet kunde finansiera denna typ av forskning.
- En av nyckelpersonerna såg ingen "lucka" mellan sitt arbete inom rättsväsendet och forskningen. Han har kontakter med forskare och använder sig av forskningsresultat bland annat vid egna framträdanden/föreläsningar.
- Mottagarna av forskning bör själva vara tillräckligt kunniga för att det ska finnas möjligheter att omsätta forskningsresultat i praktisk verksamhet.

Frågor där det anses finnas kunskapsluckor och behov av mer forskning:

- Det finns ett behov av riktiga behandlingsstudier inom rättspsykiatri när det gäller personer med multiproblematik kontra personer utan dessa problem. Idag finns inget utöver ordinär utvärdering på området.
- Det råder brist på polisforskning och forskning inom s.k. "criminal justice", dvs. rättsvetenskap. Det finns "öar" av forskning på området men inget övergripande eller sammanhållande.
- Korruption med inriktning mot mutor har blivit ett alltmer intressant forskningsområde under de senaste åren. Mer forskning behövs om prevention av korruption (t.ex. rörande vilka aktörer som skapar en bra prevention), om lagen om offentlig upphandling samt om utredningsmetoder (t.ex. inom ekonomisk brottslighet/korruption). Korruption är ett mycket viktigt forskningsområde och man behöver kunskap om var det är relevant att sätta in åtgärder.

80 "Att särskilja fabulerade vittnesutsagor från autentiska: Människans förmåga och strategi".

- För litet forskning bedrivs om kvinnor och brott (t.ex. kvinnor som brottsoffer).
- Effektvärderingar borde i högre utsträckning än i dag göras av hur olika metoder (t.ex. brottspreventiva insatser) faktiskt fungerar.

3.3 Sammanfattning av de viktigaste resultaten

Intervjuerna med forskarna och avnämarna visade att forskningsprojekten resulterat i såväl inom- som utomvetenskapliga effekter. Ur vissa projekt fortsätter det att komma ut publikationer än idag, och inte minst har de aktuella projekten gett upphov till ytterligare forskningsprojekt som i sin tur medför effekter. För en av forskarna var projektet inom den kriminalvetenskapliga satsningen ett stickspår som han lämnade efter avslutat projekt, övriga forskade inom området redan före satsningen och har fortsatt också efter att projekten avslutats. I minst två fall förefaller projekten ha varit avgörande för utvecklingen av forskningsverksamheten vid forskarnas institutioner.

Sätten på vilka forskare och avnämare fått kontakt med varandra och påbörjat någon form av samarbete skiljde sig åt. En av forskarna hade kontaktats av flera avnämare, då forskaren gjort sig känd som kunnig inom ett specifikt område och som en god föreläsare. I något fall hade en mottagare läst om forskaren och dennes forskningsområde i en facktidskrift. Inte sällan hade avnämaren fått tips av andra mottagare som varit i kontakt med forskaren. Av stor betydelse är, enligt flera avnämare, att en forskare kan koppla ihop teori och praktik inte minst när det gäller rättsväsendet. Ingen av de avnämare som anlitat forskare för vidareutbildning inom sina respektive organisationer ansåg att det funnits något motstånd eller liknande till detta inom organisationen. Som nämndes ovan ansåg sig mottagarna av forskningen vara nöjda med kontakten och vad den inneburit i form av t.ex. kunskapsspridning. I stort sett alla avnämare ansåg sig nöjda med forskarnas bidrag och de sätt på vilka kunskaperna förmedlats. En avnämare menade dock att det specifikt inom ämnesområdet kriminologi vid svenska universitet och högskolor finns en "tuppfäktning", som leder till att forskningsresultat inte kommer avnämare till godo i den utsträckning som borde kunna vara fallet.

Som framgår av ovanstående har resultaten av aktuella projekt således inte bara nått forskarsamhället utan även delar av det övriga samhället. Resultat har förts ut och mottagits väl inom flera myndigheter, men huruvida några bestående effekter i form av t.ex. förändrat arbetssätt, nya riktlinjer, policies osv. uppstått kunde forskarna inte säkert uttala sig om.

En mottagare efterlyste större engagemang och intresse från möjliga avnämare till kriminalvetenskaplig forskning och menade att forskarna inte kan, och heller inte ska, anpassa sin forskning efter vilken typ av resultat olika verksamheter eventuellt efterfrågar. En annan mottagare, som arbetar mycket med att föra ut forskningsresultat till bl.a. kommunpolitiker, var bekymrad över vissa politikernas inställning till forskning, av typen "forskning är komplicerade beskrivningar av självklarheter". Samme avnämare menade att t.ex. en kommunpolitiker utgår från sin egen verksamhet och sina åtaganden och att det inte alltid är (ekonomiskt) möjligt att genomföra det som forskningen kanske tyder på är det bästa.

Samtliga avnämare såg ett behov av någon form av "brygga" eller "länkar" mellan forskare och potentiella avnämare. Dessa länkar bör enligt mottagarna bestå av personer som är forskningskunniga (gärna disputerade) och känner till hur såväl forskarsamhället som t.ex. myndigheter och kommuner fungerar. Enligt en avnämare behöver lärosäten bli bättre på att föra ut forskningsresultat, t.ex. via mer lättillgängliga hemsidor där forskning kan uppmärksammas.

3.4 Diskussion

Metoden gav en del intressanta resultat, t.ex. när det gäller kontakten mellan forskare och avnämare och dessa båda gruppers syn på effekter av forskning. Genom att parallellt intervjua forskare och användare om samma projekt och dess effekter har det gått att få en relativt tydlig bild av vad forskningsprojekten lett till. Här föreligger dock en bias i att forskarna själva kom med förslag på lämpliga avnämare/mottagare att intervjua. Inom projektet sågs dock detta som det bästa sättet att få namn på intervjupersoner som haft så nära kontakt med respektive forskare och dennas/dennes forskningsresultat som möjligt. Forskarna själva var genomgående mycket nöjda med resultaten av sina respektive forskningsprojekt, och här föreligger ytterligare en bias då det kan synas självklart att forskarna vill föra fram att de lyckats väl. Här kan endast konstateras att vi har varit väl medvetna om dessa båda typer av bias, men att förutsättningarna för delstudien – och för pilotstudien i dess helhet – inte har medgivit att forskarnas utsagor och förslag har kunnat kontrolleras mot, eller jämföras med, andra eventuellt tillgängliga källor.⁸¹

Av intervjuerna med forskare och mottagare framgick att forskningsresultat på olika sätt spridits, inte bara inom forskarsamhället utan även inom (rätts-)samhället. Men huruvida forskningen lett till konkreta effekter i form av t.ex. förändrade arbetssätt, policies och riktlinjer, kunde varken forskare eller avnämare säga säkert. En del av forskarna var mycket försiktiga och ville inte spekulera i möjliga effekter/följder som deras forskningsprojekt kan ha fått.

Samtliga sex studerade projekt valdes ut av en vetenskaplig panel utifrån kriterierna högst vetenskaplig kvalitet och/eller störst kriminalvetenskaplig relevans. Rapporteringen av exempel på effekter/följdverkningar varierade mycket mellan forskarna/projekten. En forskare kunde namnge ett flertal avnämare som alla hade god erfarenhet av forskaren och dennes forskningsresultat, och projektet utmynnade i nya forskningsprojekt inom samma område. En annan forskare såg det aktuella projektet som "ett sidospår" i sin forskning, ett spår som han övergav när projektet var avslutat. Forskaren hade ett namn på möjlig avnämare men denne gick inte att nå, varför det inte finns så mycket att rapportera om effekterna av projektet.

När det gäller det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet sökte forskarna medel från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) och senare Vetenskapsrådet. Frågan kan ställas huruvida de projekt som beviljades i satsningen hade beviljats även utan det specifika programmet. Sett till de projekt som valts ut till föreliggande delstudie förefaller det troligt. Kvalitetspanelen skriver också i sin slutrapport (sid. 53): "De projekt vi betecknat som "framstående grundforskning" skulle troligtvis ha fått anslag inom ramen för andra, "öppna" utlysningar".⁸² Sålunda är det troligt att de effekter av enskilda forskningsprojekt som framkommit inom ramen för denna delstudie, kommit till stånd även utan den specifika satsningen på ett kriminalvetenskapligt program som gjordes.

Vidare bör det hållas i åtanke att det gått flera år mellan det att projekten beviljades och föreliggande studie. Det kan ha lett till att forskare och avnämare glömt aspekter som hade varit viktiga att ha med i denna undersökning. Men i huvudsak bör det faktum att flera år passerat vara något positivt då det gör det möjligt att se vad projekten faktiskt (hittills) resulterat i på litet längre sikt.

Utifrån resultaten av intervjuerna kan man möjligen säga att ett beviljat projekt kan få olika följder för olika personer. Fyra av forskarna var vid tiden för aktuellt program redan mycket etablerade. En av de

⁸¹ I ett källkritiskt förhållningssätt bedöms trovärdigheten i en utsaga mot olika kriterier. Den typ av bias som kan föreligga här – där de intervjuade forskarnas egna utsagor har varit en utgångspunkt för analysen – benämns i litteraturen ofta för *tendenskriteriet*, dvs. en bedömning av upphovsmannens intresse att påverka uppfattningar i en bestämd riktning. För en närmare diskussion om tendenskriteriet, se exempelvis Ekman, S. Thullberg, P. & Åmark, K. (red; 1993).

⁸² Evaluation of The Swedish Research Council's Criminology Programme. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2011.

etablerade forskarna menade att om han fått avslag hade han fortsatt söka pengar och enligt honom var det troliga att han beviljats medel på sikt.

Såväl forskare, avnämare som nyckelpersoner efterfrågade en bättre kommunikation mellan forskningen och möjliga avnämare. I enlighet med de förslag som tidigare lyfts fram i ett arbete genomfört vid Vetenskapsrådet kan olika former av mötesarenor för forskare och avnämare vara ett sätt att bidra till att forskningen kommer samhället till godo.⁸³

3.5 Avslutande kommentar

Sammanfattningsvis visar resultaten av föreliggande delstudie att studier av enskilda forskningsprojekt kan visa på effekter av grundforskning. Att intervjua forskarna själva liksom personer som varit mottagare av forskningsresultaten ger värdefull information om vad enskilda forskningsprojekt kan resultera i, men leder också till insikten om svårigheten att se hur dessa resultat konkret kommer till användning/nytta i det omgivande (rätts-)samhället. Det bör återigen påpekas att denna delstudie är en del av ett pilotprojekt vars syfte var att undersöka olika metoders lämplighet när det gäller att studera effekter av en forskningssatsning. Med mer tid och resurser hade resultatet av denna delstudie eventuellt sett annorlunda ut, t.ex. om fler möjliga avnämare sökts upp och intervjuats.

Vidare kan man heller inte bortse från det faktum att de studerade forskningsprojekten är av olika karaktär; en del projekt är av mer tillämpbar karaktär än andra, vilket naturligtvis inte har något att göra med kvaliteten på forskningen i sig. Tidsaspekten bör inte heller glömmas bort; effekterna av ett projekt upphör inte när projektet är avslutat och resultaten publicerade.

I framtiden bör det skapas fler möjligheter till kontakter forskare och avnämare emellan för att öka spridning och användning av forskningsresultat. I de fall det är möjligt bör avnämarna, t.ex. myndigheter, också söka ta reda på vad den forskning som man redan idag tar del av, faktiskt resulterar i.

83 Vetenskapsrådet (2010). *Nyttoaspekten, delprojekt inom Svensk forskning 2010–2030*, Dnr 113-2010-6219. PM 2010-12-15

4. ATT STUDERA ETT FORSKNINGSPROGRAMS EFFEKTER GENOM ANALYS AV POLITISKA BESLUT

Denna delstudie syftar till att se om och hur man kan spåra effekter av grundforskning genom att analysera i vilken mån hänvisningar till forskningen görs i politisk debatt eller vid politiska beslut. I delstudien har vi studerat i vilken omfattning forskningsresultat används som underlag och stöd för argument som förts fram i den kriminalpolitiska debatten.

Politik handlar om en strävan att förbättra samhället utifrån olika ideologiska värderingar och de samhälleliga förutsättningar som råder. Politiker vill ha genomslag för sina idéer i form av beslut. Den process som handlar om att ett förslag leder till ett politiskt beslut om åtgärd är komplex, eftersom det handlar om att politikerna och övriga aktörer i det politiska arbetet måste skaffa sig så pass mycket kunskap i ärendet att de kan formulera argument för ett ställningstagande och utifrån det ta ställning i frågan. Det pågår en ständig debatt om hur stort inflytande forskningsresultat har på politikens utformning. Utifrån Vetenskapsrådets synvinkel är det därför principiellt intressant att få en uppfattning om genomslaget av forskning i politiken, vilket här kan ses som en form av effekter av forskning som Vetenskapsrådet har finansierat.

I denna delstudie har vi valt att se genomslaget av referenser till forskning i de politiska dokumenten som en form av utomvetenskapliga effekter av forskning. Men vad säger då graden av forskningsreferenser i dokumenten om effekter av forskning? Det säger någonting om hur medvetna aktörerna är om att det finns forskning att tillgå i frågan. Det säger även någonting om aktörernas syn på hur forskning kan stärka deras argument – dock behöver inte graden av forskningsreferenser säga någonting om det faktum att det finns andra kunskapsformer än de vetenskapliga som spelar roll för och influerar politiskt beslutsfattande. Frågan om relationen mellan vetenskaplig kunskap och politiska värderingar i beslutsfattandet är dock alltid lika aktuell.

Här har vi därför valt att närmare studera just politikutformning som en intressant arena för genomslag av forskning och utomvetenskapliga effekter. Vi har valt att avgränsa studien av politik till själva lagstiftningsprocessen, eftersom denna rymmer essensen av politiskt arbete – dvs. processen att ta fram ett politiskt beslut, att gå från idé till ett beslut om en ny lag. Det intressanta här är att se om det är möjligt att finna argument som bygger på och tydligt refererar till forskningsresultat inom det kriminalpolitiska fältet. Det övergripande syftet med studien är, som inledningsvis nämnts, att undersöka om en dokumentationsstudie av politiska dokument som metod kan vara ett fruktbart sätt att påvisa effekter eller genomslag av forskning i politiska beslut. Genom att studera valda delar av det politiska underlaget för själva lagstiftningsprocessen – det offentliga trycket (riksdagsmotioner, statliga utredningar och remissvar samt regeringspropositioner) – i två kriminalpolitiska frågor, vill vi kartlägga hur och i vilken utsträckning vetenskaplig forskning åberopas i politiska förarbeten till beslut. De två frågorna vi valt att studera är dels en teknisk avgränsad fråga; en av reformerna för ett effektivare rättegångsförfarande (hur modern teknik bättre kan nyttjas i domstolarna) som föreslogs i utredningen "En modernare rättegång", och dels en bredare fråga som flitigt debatterades av politiker, i media och bland jurister nämligen "Sextöpslagen".

4.1 Metod

Vår övergripande fråga är om och i vilken utsträckning forskningsresultat utgör underlag för argumentationen i en lagstiftningsprocess. Frågan är alltså *inte* om forskningen som sådan faktiskt har påverkat utfallet av den kriminalpolitiska debatten i form av t.ex. ett politiskt beslut.

Metoden att studera i vilken mån den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen explicit har refererat till den politiska debatten och i politiska beslut inom det kriminalpolitiska området har tillämpats på två sätt i två olika politiska frågor:

Down-stream perspektivet (effektsökeri)

Här studeras den reform som presenterades i utredningen "En modernare rättegång" och handlar om hur modern teknik bättre kan nyttjas i domstolarna. Detta är en relativt snäv teknisk fråga som vi valt utifrån kunskap från fallstudierna av enskilda forskningsprojekt (se vidare kapitel 3). Där framgick det att det i just denna politiska debatt fanns en direkt koppling till forskning. Vi har utgått från ett specifikt forskningsprojekt och vi har analyserat dess påverkan på ett visst avgränsat politiskt beslut.⁸⁴ Utgångspunkten är att analysera i vilken grad en viss intervention (i detta fall alltså resultaten från forskningsprojektet) har haft för effekter (genomslag) i de politiska förarbetena, en s.k. *down-stream* approach eller effektanalys.

Up-stream perspektivet (orsakssökeri)

Här studeras frågan om "Sexköpslagen". Vi har utgått från en stor kriminalpolitisk fråga som väckte en omfattande debatt och var (och är) starkt politiserad då den var aktuell på den politiska dagordningen – kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster. Här har vi sökt efter forskningsreferenser i den politiska debatten kring beslutet. I detta fall har vi gått baklänges från själva effekten (m.a.o. sexköpslagen) och analyserat i vilken utsträckning forskningsresultat och vetenskapliga argument har legat till grund för de resonemang som förs i den politiska beslutsprocessen. Detta kan beskrivas som en s.k. *up-stream* approach eller orsaksanalys. Anledningen till att vi valde att studera denna stora fråga inom kriminalpolitiken var att vi ville kunna kontrastera analysen mot en mindre – snävare – fråga, trots att den stora frågan inte direkt kan kopplas till den forskning som finansierats från Vetenskapsrådet, i den speciella satsning som ligger till grund för denna pilotstudie.

Varje studerad fråga har inletts med en kartläggning av vilka förarbeten (utredningar, propositioner och betänkanden) som har föregått den kriminalpolitiska händelsen (t.ex. en lagändring). Därefter har vi studerat förarbetena och sökt efter förekomsten av hänvisningar till forskning. Vi har även gått igenom remissvar från myndigheter och organisationer i anslutning till utredningar. Slutligen har vi för den period som respektive studie begränsats till gått igenom samtliga riksdagsmotioner i den kriminalpolitiska frågan. Tanken är att i så stor utsträckning som möjligt täcka in det material som finns dokumenterat om enskilda riksdagspolitikernas inlägg i debatten (motioner), statliga utredares och experters förslag (utredningar), nyckelaktörers inlägg (remissvar) samt regeringens förslag (propositioner).

I de fall vi funnit någon form av hänvisning till forskning har vi noterat detta. I idealfallet har en tydlig forskningsreferens gjorts av den som åberopat forskning, men även andra mer diffusa typer av referenser har noterats. Vi har endast noterat om och hur en referens har gjorts, inte försökt bedöma huruvida den faktiskt har påverkat politiken, eftersom det ligger utanför ramen för denna delstudie.

84 "Att särskilja fabulerade vittnesutsagor från autentiska: Människans förmåga och strategi".

4.2 Tillämpning av down-stream perspektivet: En modernare rättegång

Den 1 november 2008 trädde reformen *En modernare rättegång* i kraft. Reformen innebar en modernisering av rättegångsförfarandet i allmän domstol med förändringar i reglerna i rättegångsbalken och lagen om domstolsärenden.

Bakgrund och material

Reformen syftade till att skapa en modern rättegångsordning som uppfyller kraven på en rättssäker, effektiv och ändamålsenlig handläggning av mål och ärenden. Reformen bestod av tre delar: 1) Bättre utnyttjande av modern teknik (t.ex. dokumentation av förhör med hjälp av (video)bildupptagning); 2) Flexibla regler och större ansvar för parterna (dvs. en handläggning av ärenden anpassad till vad som behövs för sakens prövning i det enskilda fallet); och 3) En mer ändamålsenlig hovrättsprocess (bland annat en utvidgning och ändring av prövningstillståndssystemet).

Vi har här intresserat oss för den delen av reformen som handlar om bättre nyttjande av modern teknik i rättegångsförfarandet. Detta eftersom vi såg uppenbara kopplingar till den kriminalvetenskapliga forskning vid Göteborgs universitet som har studerat just frågan om användningen av modern teknik under rättegångar ur ett rättspsykologiskt perspektiv.⁸⁵ Därför visste vi, innan analysen påbörjades, att det bedrevs forskning på området.

Vi har nu valt att studera offentligt material i form av de utredningar (inklusive remissvar) och motioner som lades fram i frågan under perioden 2000–2008. De huvudsakliga utredningarna och regeringsförslagen i anslutning till reformen är, i kronologisk ordning: departementspromemorian *Hovrättsprocessen i framtiden* (Ds 2001:36), utredningen *En modernare rättegång* (SOU 2001:103), propositionerna *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol* (Prop. 2004/2005:131) och *En modernare rättegång – några ytterliga frågor* (Prop. 2007/2008:139), samt utredningen *Partsinsyn och ny teknik i domstol m.m.* (SOU 2008:93).

Resultat

I det följande redovisas förekomsten av hänvisningar till forskning uppdelat på de olika genomgångna dokumenten, det vill säga utredningarna, regeringspropositionerna och riksdagsmotionerna i anslutning till reformen.

Ds 2001:36 Hovrättsprocessen i framtiden

Hovrättsprocessen i framtiden är en utredning som på uppdrag av regeringen genomförts internt i regeringskansliet (i det här faller Justitiedepartementet) i syfte att ge regeringen ett underlag i frågan. Eftersom utredningen genomfördes inom ett departement publiceras den som departementspromemoria i departementsserien (Ds). Detta till skillnad från om den hade genomförts av en tillsatt särskild utredare eller en tillsatt kommitté (bestående av t.ex. experter, tjänstemän och politiker) – då hade utredningen publicerats som en offentlig utredning (SOU). Utredningen behandlar frågor om hur man ska kunna åstadkomma en bättre balans mellan processen i tingsrätt och processen i hovrätt, och hur man ska kunna modernisera själva hovrättsprocessen. Det övergripande målet med förslaget är att skapa starkare garantier för riktiga domstolsbeslut genom att bland annat skapa förutsättningar för att själva förfarandet i domstolen går snabbare och kräver mindre resurser från parterna. Exempelvis

85 "Att särskilja fabulerade vittnesutsagor från autentiska: Människans förmåga och strategi".

föreslås ett bättre utnyttjande av videoteknik i samband med bevisförhör. Vittnesmål i tingsrätten som lämnas i bevis syfte ska spelas in på video för att, vid ett överklagande, kunna spelas upp i hovrätten istället för att ett omförhör sker med personen i fråga. Detta anses vara mer resurseffektivt samt "säkrare" eftersom samma uppgifter används vid båda tillfällena (vid ett omförhör riskerar man alltid att uppgifter tillkommer eller faller bort från berättelsen). I den här utredningen finns en referens till forskning i samband med diskussion kring förhör, där "ett forskningsprojekt som pågår vid Göteborgs universitet (Psykologiska institutionen) med syfte att kartlägga de uppfattningar som polis, åklagare och domare har i centrala rättspsykologiska frågor"⁸⁶ används som argument för att videodokumentation av förhör har en fördel gentemot förhör utan videodokumentation.

Remissvar till Ds 2001:36 Hovrättsprocessen i framtiden

Totalt har vi gått igenom svar från 42 remissinstanser. En övergripande iakttagelse är att videoteknikfrågan ofta får kritik från remissinstanserna utifrån dess konsekvenser för den enskilde individen och den personliga integriteten⁸⁷, dock sker inga hänvisningar till forskning.

SOU 2001:103 En modernare rättegång

Utredningen *En modernare rättegång* genomfördes av en av regeringen särskilt tillsatt utredare med hjälp av ett antal juridiska experter. Här har en av huvuduppgifterna varit att undersöka om försökslagstiftningen om användningen av video i rättegång kan permanentas. En utgångspunkt för utredningen har varit ett medborgarperspektiv. Nyttan för den enskilda medborgaren av tilltänkta förändringar och reformer har stått i fokus för utredningens arbete. Reformverksamheten bör enligt utredningen styras av insikten att domstolarna inte är till för sin egen skull utan för medborgarnas bästa. I utredningen konstaterar man att försöksverksamheten har fallit väl ut, och föreslår därför att lagstiftningen om videoförhör i sina huvuddrag bör permanentas. I de avsnitt i utredningen som behandlar just dokumentation av förhör i en rättegång finner vi en hänvisning till forskning: "I anslutning (...) kan också nämnas ett forskningsprojekt vid Psykologiska institutet⁸⁸ vid Göteborgs universitet"⁸⁹, där forskarna uppger visa på att det är svårare att upptäcka om en person ljugar då man sitter ansikte mot ansikte mot personen i fråga jämfört om man ser samma person på video. Av allt att döma är det samma forskning som det refererades till i Ds:en Hovrättsprocessen i framtiden.

Remissvar till utredningen SOU 2001:103 En modernare rättegång

Totalt fanns 39 remissvar till utredningen. Det förekommer vissa hänvisningar till juridisk litteratur från enstaka remissinstanser, t.ex. från Juridiska Fakultetsnämnden vid Stockholms universitet och från Patentbesvärshovrätten. Det är dock inte forskningsresultat som refereras, utan hänvisning sker till juridisk kurslitteratur som behandlar vissa juridiska principer (t.ex. principen om förhandlingsoffentlighet i frågan om dokumentation av förhör i en rättegång). Ingen direkt hänvisning till forskning görs i dokumenten.

Proposition 2004/2005:131 En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol

I regeringens proposition 2004/2005:131 föreslås reformer av det processuella regelverket. Vad gäller frågan om dokumentation av bevisning med videoteknik, föreslår regeringen att en berättelse som lämnas i bevis syfte i tingsrätten i regel ska dokumenteras genom videoupptagning, för att kunna "återanvändas" vid en ev. hovrättsprövning. Regeringen lyfter fram argumentet att en videoupptagning av förhöret i tingsrätten ger hovrätten ett bättre underlag för att bedöma bevisvärdet av förhöret. Dock säger regeringen att en förutsättning för att stödja förslaget är att integritetsfrågorna "kan lösas på ett tillfredsställande sätt"⁹⁰. Vid ett tillfälle hänvisar regeringen explicit till forskning - den vittnes-

86 Hovrättsprocessen i framtiden Ds 2001:36, s.99

87 Exempelvis Svea hovrätt, Örebro tingsrätt, juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet och Landsorganisationen Sverige (LO).

88 Notera att det i texten felaktigt står Psykologiska institutet vid Göteborgs universitet. Det ska vara psykologiska institutionen.

89 I SOU 2001:103 s. 217-218 refereras det till Pär-Anders Granhag och Leif A. Strömwalls artikel: How to detect deception? Arresting the beliefs of police officers, prosecutors and judges.

90 Proposition 2004/05:131 s.107

psykologiska forskningen från Göteborg universitet: *"Det kan i detta sammanhang nämnas att enligt nya-
re vittnespsykologisk forskning tenderar domare i allmänhet att sätta en övertro till betydelsen av att vittnen
hörs omedelbart inför rätten jämfört med att vittnesuppgifterna presenteras genom en videoupptagning"*⁹¹.

Proposition 2007/2008:139 En modernare rättegång – några ytterligare frågor

I denna tilläggsproposition argumenterar regeringen för att förutsättningarna för framförallt video-
konferenser i domstolarna även bör stärkas för andra typer av mål än tidigare. Vad gäller videodokumen-
tation av förhör föreslås inga tillägg eller förändringar. Inga referenser till forskning görs i dokumentet.

SOU 2008:93 Partsinsyn och ny teknik i domstolen m.m.

I denna utredning, som är ett delbetänkande av den s.k. Insynsutredningen⁹², behandlas särskilt frå-
gan om partsinsyn, integritetsaspekter och sekretess i förhållande till att förhör nu i regel kommer att
videodokumenteras. Både remissinstanser och regeringen har i tidigare dokument uttryckt oro för att
den här frågan kan komma att bli problematisk om den inte utreds på allvar. Exempelvis har frågan om
risken med spridning av ljud och bildmaterial på internet lyfts fram. Parterna har ovillkorlig rätt att ta
del av processmaterial från rättegångar och ingen sekretess rör på detta faktum. Dock föreslår utred-
ningen olika sätt att inskränka rätten till tillgång till ljud och bildmaterial från domstolarna (för att
minska risken för spridning av materialet). Exempelvis föreslås det ett förbud för alla utom domstolen
att spela in själva rättegången. Insynsrätten föreslås också tillgodoses genom att parten ifråga bara kan
ta del av materialet i domstolens lokaler, men inte ha rätt att få en elektronisk kopia av inspelningen.
Vi finner inga explicita referenser till forskning i dokumentet.

Remissvar till utredningen SOU 2008:93 Partsinsyn och ny teknik i domstolen m.m.

Totalt inkom 38 remissvar från 46 remissinstanser till betänkandet. I två av svaren hänvisas det in-
direkt till vetenskapliga referenser som gjorts i tidigare förarbeten, inklusive SOU 2008:93. Gotlands
tingsrätt ifrågasätter den referens som görs till Granhags forskning i prop. 2004/05:131 (s.105–107), där
Granhag menar att den visuella delen av muntlig bevisning spelar roll för bevisvärderingen. Tingsrät-
ten ifrågasätter detta och menar *"att det inte finns några belägg för att domstolar i dag tar hänsyn till
sådant vid sin bevisvärdering när ledamötena ser den muntliga bevisningen "live"."* Referensen till forsk-
ning handlar här alltså om att ifrågasätta tidigare refererad forskning i förarbetena. Den andra remiss-
instansen som indirekt hänvisar till forskning i sina argument är den Juridiska fakultetsnämnden på
Stockholms universitet. Här ifrågasätter man om det verkligen finns någon grund för uppfattningen
att spridningsrisken av materialet minskar motivationen. Juridiska fakultetsnämnden anser att frågan
borde ha undersökts på "ett vetenskapligt sätt". Här trycker man på det man uppfattar som en avsaknad
av koppling till vetenskapliga studier som grund för uppfattningar i frågan.

Motioner

För att identifiera relevanta riksdagsmotioner från den politiska debatten kring en modernare rät-
tegång mellan åren 2000 och 2008, sökte vi i Rixlex (riksdagens dokumentsamling) efter motioner
utifrån sökorden "modernare OCH rättegång", "ny teknik OCH domstol", "hovrättsprocessen" samt
"videoförhör". Totalt genererades 84 motioner genom dessa sökningar. I tre av dessa motioner finns vis-
sa hänvisningar till forskning, det vill säga i färre än fem procent av motionerna. Vid närmare gransk-
ning visar det sig emellertid att ingen av de tre motionerna refererar på ett sätt som gör det möjligt att
identifiera vilken typ av forskning det handlar om eller vem som har utfört forskningen.

Sammanfattande iakttagelser angående En modernare rättegång

Vi kan notera att den enda konkreta referensen till något specifikt forskningsprojekt är den i utred-
ningarna återkommande hänvisningen till forskning vid Göteborgs universitet. Även om själva refere-

91 Proposition 2004/2005:131 s.201

92 Ju 2007:13

randet görs på ett något otydligt sätt (det refereras till forskning vid "psykologiska institutet", "psykologiska institutionen" samt forskning i "vittnespsykologi"), är det troligt att referenserna handlar om forskning från Per-Anders Granhags forskningsgrupp Research Unit for Criminal, Legal and Investigative Psychology (CLIP) på psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Skälet till att vi använt ett *down-stream* perspektiv (effektanalys) i det här fallet, var just att vi till följd av fallstudierna av vissa enskilda forskningsprojekt (se kapitel 3), däribland projektet *Att särskilja fabulerade vittnesutsagor från autentiska: Människans förmåga och strategi*, visste att det bedrevs forskning på området, och att det således rimligtvis kunde förväntas finnas referenser till denna forskning i materialet. Studien bekräftar att referenser till forskningen har gjorts, men på ett sätt som gör det svårt att tyda referensens värde i relation till kontexten, eftersom argumenten för att använda forskningsreferensen inte är särskilt väl utvecklade.

4.3 Tillämpning av up-stream perspektivet: Sexköpslagen

Den 1 januari 1999 införde Sverige, som första land i världen, en lagstiftning som kriminaliserade köp, men inte försäljning, av sexuella tjänster. Straffbestämmelsen – förbud mot köp av sexuell tjänst – finns numera i 6 kap. 11 § brottsbalken.

Bakgrund samt material

Vi har valt att titta på debatten kring sexköpslagen under perioden 1995–1998. År 1995 lade 1993 års prostitutionsutredning fram sitt betänkande *Könshandel*⁹³, med förslag att kriminalisera både köp och försäljning av sexuella tjänster. Detta förslag möttes av en omfattande kritik från så gott som samtliga remissinstanser och genomfördes inte. Regeringen föreslog senare en kriminalisering av sexköp i kvinnofridspropositionen⁹⁴ vilken byggde både på 1993 års prostitutionsutredning samt kvinnovåldskommissionens utredning *Kvinnofrid*⁹⁵. Regeringens förslag bifölls av riksdagen den 29 maj 1998. Materialet som vi har gått igenom består av 1993 års prostitutionsutredning samt dess remissvar, riksdagsmotioner i frågan under perioden 1995–1998 samt kvinnofridspropositionen.⁹⁶

Utöver det studerade materialet kan även 1977 års prostitutionsutredning (1977–80), vars förslag i betänkandet från 1981 *Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder*⁹⁷ ledde till ett förbud mot offentliga pornografiska föreställningar, betraktas som förarbeten till lagen; så även Sexualbrottskommitténs betänkande från 1982 *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*⁹⁸, som ledde till en utvidgning av koppleri-ansvaret. Dessa två utredningar har av resursskäl emellertid inte ingått i denna studie.

Resultat

I det följande redovisas förekomsten av hänvisningar till forskning uppdelat på de olika dokument vi gått igenom, det vill säga utredningarna, regeringspropositionerna och riksdagsmotionerna i anslutning till lagstiftningsprocessen.

93 SOU 1995:15

94 Prop. 1997/98:55

95 SOU 1995:60

96 Den så kallade kvinnovåldskommissionens utredning *Kvinnofrid* (SOU 1995:60) handlade inte specifikt om prostitution utan om åtgärder för att öka jämställdheten mellan män och kvinnor och för att förhindra våld mot kvinnor. Regeringen ansåg att dessa frågor var närbesläktade med prostitutionsutredningens och att det var rimligt att i den s.k. *Kvinnofridspropositionen* (prop. 1997/98:55) föreslå ett förbud mot sexuella tjänster. Såväl utredningen samt remissvar har gått igenom i denna studie, men förekomsten av forskningsreferenser tas inte upp här eftersom utredningen inte specifikt handlade om könshandel.

97 SOU 1981:71

98 SOU 1982:61

SOU 1995:15 Könshandeln. Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning

1993 års prostitutionsutredning hade i uppdrag att utarbeta förslag på samhälleliga insatser för att förhindra könshandel. Utredningen inkluderade omfattande datainsamling samt särskilda studier genomförda av forskare. Kriminologen Eva Tiby (då på Brottsförebyggande rådet) genomförde en undersökning av den homosexuella könshandeln. Fil. dr Ulla-Carin Hedin och fil. dr Per-Åke Karlsson vid institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet genomförde dokumentation och utvärdering av samhällets sociala och polisiära insatser mot prostitution i Sverige.⁹⁹ Dan Magnusson, adjungerad professor i rättsekonomi vid Högskolan i Jönköping, genomförde en studie kring organiserad könshandel och eventuella samband med organiserad brottslighet. Vidare ingick flera forskare i utredningens expertgrupp, bland annat professor Madeleine Leijonhufvud (juridik), docent Peter Martens (kriminologi), professor Sven-Axel Månsson (socialt arbete) samt professor emerita Rita Liljeström (sociologi).

I utredningen förekommer referenser till både svenska och utländska studier. Litteraturförteckningen omfattar mer än 100 referenser, bland annat till juridisk, kriminologisk och sociologisk forskning. Utredningen byggde i huvudsak på litteraturstudier om svensk (och norsk) forskning om prostitution.

Utredarna konstaterade att prostitutionens omfattning var liten i Sverige jämfört med andra europeiska länder, samt att vid en internationell jämförelse var antalet svenska män som köper sex relativt litet. Utredarna kom fram till att andelen utländska kvinnor, kvinnor med psykiska problem och kvinnor med alkohol- och/eller narkotikamissbruk var stort bland de prostituerade.

I betänkandet (SOU 1995:15) föreslogs att könshandel skulle kriminaliseras och att straffansvaret skulle omfatta både köpare och säljare.

Remissvar till SOU 1995:15 Könshandeln. Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning

Totalt hade utredningen 64 remissinstanser, varav 57 inkom med svar. En stor majoritet av remissinstanserna var negativa eller tveksamma till utredarens förslag att kriminalisera könshandel.

Endast tre officiella remissinstanser (ingen vetenskaplig institution) gav stöd till utredningens förslag. Merparten av dessa remissinstanser ansåg att kriminalisering av könshandel inte borde ske över huvud taget och förordade istället fortsatta sociala insatser.¹⁰⁰ De främsta vetenskapliga argumenten *mot* en kriminalisering handlade om riskerna med att en kriminalisering skulle tvinga könshandeln "under jorden" vilket skulle försvåra arbetsförhållandena för socialarbetare, polis samt prostituerade. Ungefär en tredjedel av remissinstanserna som var emot utredarnas förslag förordade en kriminalisering av enbart köparen i könshandel.¹⁰¹

Överlag kan man dock märka att forskare inom socialt arbete samt praktiker med erfarenhet av arbete mot prostitution alla gav olika och motsägande rekommendationer till utredningen. Exempelvis tog socialtjänstens prostitutionsgrupp avstånd från varje form av kriminalisering, medan polisens prostitutionspatrull i Stockholm var för utredningens förslag. Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet förordade att männen som köper sexuella tjänster av kvinnor borde kriminaliseras, medan Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet var tveksam till att använda lagen som ett sätt att kontrollera sexualitet.

99 SOU 1995:16 *Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige: en dokumentation och utvärdering: rapport för 1993 års prostitutionsutredning*

100 Bland dessa återfinns t.ex. universitetsinstitutioner och myndigheter inom det juridiska och kriminalpolitiska forskningsområdet (t.ex. Kriminalvårdsstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Sociala institutionen vid Göteborgs universitet, juridiska fakulteten i Uppsala och Brottsförebyggande rådet).

101 Bland dessa återfinns framför allt feministiska och politiska organisationer men även vetenskapliga remissinstanser som Sociologiska institutionen och Rättsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet samt Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

Proposition 1997/98:55 Kvinnofrid

Givet det svaga stödet för prostitutionsutredningens förslag (SOU 1995:15) kom denna utredning att få en undanskymd roll i regeringens proposition 1997/98:55 som följde efter prostitutionsutredningen. Regeringen framhöll att det inte var rimligt att kriminalisera den svagare parten som utnyttjas av andra som vill tillfredsställa sin sexualdrift. Regeringen ansåg också att det var viktigt för att motivera prostituerade att komma bort från prostitution att de inte kände att de riskerade någon form av påföljd och menade att argumenten för en kriminalisering väge tungt, inte minst för att markera samhällets inställning till prostitution.

Propositionen tar inte upp någon ytterligare forskning utöver den som tagits upp tidigare, inte heller ges några vetenskapliga referenser till stöd för det – i förhållande till prostitutionsutredningens förslag – nya lagstiftningsförslaget (att kriminalisera köp av sexuella tjänster). Väl värt att notera är dock att regeringen konstaterar att "(...) den kriminal- och rättsvetenskapliga forskningen om våld mot kvinnor är eftersatt" (prop. 1997/98:55, sid. 73). Regeringen gav därför Brottsförebyggande rådet i uppdrag att utveckla sin forskning på området, och att öka insatserna för att införliva ett jämställdhetsperspektiv och frågor om våld mot kvinnor i rådets hela forsknings-, utvecklings- och informationsverksamhet. Även Socialstyrelsen fick i uppdrag att bedriva utvecklingsarbete om våld mot kvinnor och om prostitutionens omfattning och utveckling.

Motioner

På samma sätt som i debatten kring en modernare rättegång har vi i riksdagens dokumentsamling sökt efter motioner utifrån ett antal sökord. "Prostitution", "sexköp" samt "kvinnofrid" under perioden 1995–1998 gav träff på 72 riksdagsmotioner.

Av dessa motioner har totalt 18 (25 procent) i någon form hänvisat till "forskning". Merparten understryker att det finns ett forskningsbehov (t.ex. kring könshandel eller inom viktimologi¹⁰²). I åtta motioner (11 procent) görs en direkt hänvisning till forskningsresultat, men inte i någon av dessa anges någon information som kan användas för att identifiera vem/vilka som utfört forskningen, eller vad den närmare handlar om. T.ex. förekommer påståenden angående sexualbrott där hänvisning sker i vaga termer som t.ex. "(...) en studie vid Stockholms universitet" eller "(...) studier från Göteborg visar (...)"

Sammanfattande iakttagelser angående sexköpslagen

Prostitutionsutredningen lade fram ett förslag om att kriminalisera både köp och försäljning av sexuella tjänster vilket inkluderade flera studier och åtskilliga referenser till forskning, inom det kriminalvetenskapliga området. Förslaget fick mycket kritik, inte minst från kriminalvetenskapliga forskningsmiljöer och från tunga juridiska instanser såsom Riksåklagaren och Domstolsverket. I ett par fall lades kritiken fram utifrån tydligt stöd av, och med referenser till, kriminalvetenskaplig forskning. Regeringens beslut att inte följa utredningens lagstiftningsförslag (att kriminalisera både köp och försäljning av sexuella tjänster) påverkades sannolikt av att det inte fick något tydligt stöd av remissinstanserna – och inte minst av att samtliga politiska partiers kvinnoförbund (utom Moderaternas) gemensamt motionerade för en kriminalisering av sexköpare.¹⁰³ Regeringens förslag att kriminalisera endast köp av sexuella tjänster lades dock fram utan någon som helst hänvisning till forskningsresultat.

¹⁰² Viktimologi är det akademiska studiet av brottsoffer.

¹⁰³ mot. 1996/97:Ju718

4.4 Slutdiskussion

Resultat från delstudierna

Forskning (i bemärkelsen forskningsreferenser) har använts i begränsad utsträckning i de två politiska frågor vi studerat. I den mån hänvisning till forskning skett har det främst varit i expertutredningar och bland remissvar, men i mycket begränsad utsträckning i politiska motioner och regeringspropositioner. Om vi inkluderar hänvisningar till "forskning" i vid bemärkelse, där t.ex. en motionär hänvisat till "aktuell forskning" eller ställt krav på att mer forskning görs inom ett område utan att ange någon typ av referens, ökar användningen av forskning något, men i en överväldigande majoritet av de studerade dokumenten i denna studie finns inga hänvisningar till forskning över huvud taget.

I *down-stream* studien (effektanalysen), fick det politiska beslutet direkt stöd i resultat från den vittnespsykologiska forskningen vid Göteborgs universitet. Samtidigt är det värt att notera att detta i princip var den enda kriminalvetenskapliga forskningen som det direkt hänvisades till i de över 200 studerade politiska dokument som analyserades.

I delstudien med ett *up-stream* perspektiv (orsaksanalys), där vi utgick från en kriminalpolitisk reform som vi visste föranledde mycket debatt, togs ett politiskt beslut utifrån ett regeringsförslag som inte innehöll några som helst referenser till forskning. Däremot angavs att den kriminalvetenskapliga forskningen (om våld mot kvinnor) var eftersatt. Någon brist på forskningsreferenser fanns dock inte i den ursprungliga utredningen, och en del av de remissvar som kom in hade också tydliga forskningsreferenser. (Motionsfloran i frågan innehöll vissa hänvisningar till forskning, dock inga som möjliggjorde identifiering av vilken forskning som åberopades.)

Med reservation för att denna delstudie är gjord på ett begränsat material, kan vi se att det är lättare att identifiera hänvisningar till forskning i den delen av den politiska debatten i riksdagsmaterialet som främst härrör från icke-politiker, det vill säga i utredningar och remissvar. De som stöder sin argumentation på forskningsresultat är främst experter i utredningar samt olika remissinstanser inom universitetsvärlden. I motioner och propositioner, där enskilda politiker och regeringen uttrycker sina åsikter, framgår enbart i undantagsfall om argumentationen bygger på forskningsresultat.

Studien visar delvis på en paradox: Ett enskilt forskningsprojekt kan få ett direkt genomslag inom ett kriminalpolitiskt område (rättegångsväsendet), samtidigt som man inom ett annat kriminalpolitiskt område (en straffbestämmelse) närmast får intrycket att forskningen tonats ned för att motivera ett politiskt beslut. Om denna till synes inkonsekventa användning av forskningsresultat är typisk för den politiska debatten går det dock naturligtvis inte att uttala sig om utifrån en begränsad studie.

Det faktum att vi i denna delstudie inte kan belägga att referenser till forskning har använts av politiska beslutsfattare i någon högre grad, behöver emellertid inte tolkas som att beslutsfattare generellt inte använder sig av forskningsresultat – det är rimligt att anta att forskningsresultat når beslutsfattare i andra former:

(...) it is now widely argued that evaluation research, and social science research generally, is more often used in a conceptual rather than an instrumental way, reaching decision makers in unsystematic and diffuse forms.¹⁰⁴

Det är viktigt att ha i åtanke att forskningsresultat kan ha påverkat den politiska debatten på en annan nivå än den vi har undersökt.

104 Sanderson, I. *Evaluation in complex systems*. Evaluation 2000 Vol 6(4): 433–454 s. 435

Den politiska användningen av forskningsresultat är med största sannolikhet, beroende på vilken kriminalpolitisk fråga det handlar om, i viss mån även selektiv. Att använda denna typ av studie som ett ensamt mått för att uttala sig om grundforskningens effekter ter sig därför otillförlitligt.

Metodologiska slutsatser

I denna studie har vi betraktat argumentationen som stöder sig på referenser till vetenskaplig grundforskning som en form av utomvetenskapliga effekter. Metoden som vi har valt för att undersöka hur och i vilken utsträckning vetenskaplig forskning åberopas i politiska förarbeten till politiska beslut, innebar att vi gick igenom allt relevant offentligt tryck. Vi har spårat referenser till forskning eller vetenskap i förarbetena till två kriminalpolitiska frågor. Syftet har varit att undersöka om detta är en fruktbar metod för att påvisa genomslag av forskning i den politiska beslutsprocessen.

Vi kan konstatera att det i liten utsträckning refereras till forskning i förarbetena, men det behöver inte betyda att forskningen inte spelat någon roll för de beslut som fattats i frågan. Utgångspunkten är att forskning som bedrivs inom ett område utgör en del av den input till politiker som i slutändan påverkar och formar de politiska besluten. Att på detta sätt gå igenom politiska dokument för att fånga forskningens genomslag i politiken kan vara ett bra första steg i en mer utvecklad effektanalysmetodik. Det ger en bra överblick över fältet samt en generell bild av huruvida effekterna av forskning i politiken är stora eller små, tydliga eller otydliga. Dock är det en relativt tidskrävande metod, vilket bör tas i beaktande i planeringsstadiet av sådana framtida analyser.

Det kan vara så att referenser till forskning i förarbeten skiljer sig åt mellan olika områden och frågor. Vi kan inte utesluta att det inom den kriminalpolitiska debatten finns en avvikande låg grad av forskningsreferenser, jämfört med andra fält. För att få klarhet i detta behövs fler dokumentstudier av förarbeten inom olika politiska frågor.

En rimlig utgångspunkt är att en hög grad referenser till forskning för att stärka argumenten för eller emot en insats eller åtgärd, betyder en hög legitimitet för den forskning som bedrivs. Tilltron till forskningen är i detta fall stor. Omvänt behöver inte nödvändigtvis en låg grad av referenser till forskning i de argument och resonemang som förs fram, betyda att tilltron till forskningen är låg. Om antagandet är att relevant forskning har inflytande på det politiska beslutsfattandet, räcker det inte med att genomföra en dokumentstudie för att se effekterna och genomslaget av forskningen i besluten. Metoden behöver kompletteras med exempelvis intervjuer med inblandade parter, främst politiker, för att få en tydligare uppfattning om hur deras föreställningar, uppfattningar och åsikter formats och i vilken mån de påverkar politiken.

5. SLUTSATSER

I detta avslutande kapitel redovisar vi våra slutsatser av pilotstudien om effektutvärdering av den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen samt pekar på några möjligheter och utmaningar med effektstudier som vi identifierat i de tre delstudierna.

5.1 Det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammets effekter

Det egentliga syftet med projektet har inte varit att genomföra en utvärdering av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet, men delstudierna gör det ändå möjligt att säga något om effekterna av just denna satsning. I det här stycket redovisat vi dessa slutsatser utifrån var och en av de tre delstudierna.

Det programteoretiska perspektivet

Även om satsningen på det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet uttryckte den tydliga målsättningen att stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen, har den programteoretiska delstudien visat att de olika delmålen i satsningen varit otydliga och i viss mån motsägelsefulla. Den så kallade verkanslogiken framstår därmed som diffus. Programsatsningen på kriminalvetenskaplig universitetsforskning har också varit en insats av relativt begränsad omfattning, sett i relation till andra stora förändringar inom det kriminalpolitiska området. Det är därför knappast rimligt att anta att satsningen på kriminalvetenskap i sig själv haft någon större roll vad gäller att påverka förhållandet mellan universitetsforskning och myndighetsforskning eller grundforskning och tillämpad forskning. Vad gäller målsättningen att stärka befintliga forskningsmiljöer, pekar resultaten mot att satsningen delvis nått sin ambition – projektbidragen gick främst till etablerade forskningsmiljöer och "traditionell" kriminalvetenskaplig forskning, det vill säga kriminologi, sociologi och psykologi. Studien ger dock inte något stöd för att det skulle ha växt upp några nya, varaktiga, grundforskningsmiljöer som ett resultat av satsningen som sådan (jämför dock iakttagelserna gällande nya forskningsområden och grupper i delstudien "Att studera ett forskningsprograms effekter med hjälp av enskilda forskningsprojekt" (kapitel 3)).

Om vi i den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen inkluderar stödet till nya professurer och tjänster har satsningen med största sannolikhet haft en stor betydelse, åtminstone för enskilda forskningsmiljöers utveckling. Däremot framstår det som tveksamt om forskningsprogrammet i sig självt har inneburit en verksam insats för att på ett mer övergripande och mångdisciplinärt plan stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen i Sverige.

Tillämpningen av ett programteoretiskt perspektiv vid utvärdering av den kriminalvetenskapliga forskningssatsningen visar på behov av kunskap om den utvärderade satsningens funktion och roll i förhållande till andra forskningspolitiska åtgärder. Detta har implikationer för hur den här typen av forskningssatsningar lämpligen utformas. För att delmål i en politiskt beslutad forskningssatsning ska bli trovärdiga och bidra till att uppnå ett slutmål bör de vara tydliga och utgöra en del av en genomtänkt strategi. Exempelvis bör seriösa satsningar i syfte att lyfta ett vetenskapligt område koordineras med andra forskningsfinansiärer och aktörer för att förstärka verkanslogiken, vilket i förlängningen också underlättar effektutvärderingar.

Projektperspektivet

Fallstudierna av enskilda och strategiskt utvalda forskningsprojekt visar att det på projektnivå är möjligt att se en del (utomvetenskapliga) effekter. (De inomvetenskapliga effekterna i form av publiceringar, medverkan vid konferenser etc. har tagits upp av en del av de intervjuade forskarna, men inte stått i fokus för denna delstudie). I första hand gäller detta själva spridningen av forskningsresultat, där såväl intervjuade forskare som avnämare kunde ge flera exempel – samarbete med Socialstyrelsen, utbildning inom polis- och domstolsväsende, föreläsningar inom organisationer och myndigheter m.m. De intervjuade avnämarna var i dessa fall genomgående nöjda med hur forskningen presenterats för dem. Men, huruvida projektresultaten resulterat i mer eller mindre permanenta förändringar i regler, policies eller liknande kunde varken forskare eller avnämare uttala sig säkert om (bortsett från exemplet "En modernare rättegång").

Ett annat tydligt resultat var att både forskarna själva, mottagare av forskning samt personer på centrala positioner inom rättsväsendet ansåg att det bör skapas fler och bättre möjligheter för forskare och möjliga avnämare att mötas inom det rättsvårdande systemet i stort. Vidare menade de att fler personer som har kunskap om forskning och kan arbeta med att omsätta forskningsresultat i praktisk verksamhet behövs inom rättsväsendet.

Det politiska perspektivet

Vår delstudie om effekter av forskning så som effekterna kommer till uttryck i politiska beslut, visar att ett enskilt forskningsprojekt kan få direkt genomslag inom ett relativt begränsat kriminalpolitiskt område – i det här fallet hur rättegångsförfarandet kan moderniseras och effektiviseras med hjälp av ny teknik. Vidare kan vi konstatera att politiska beslutsprocesser är komplexa och tar lång tid. Tidsaspekten är ju central när det handlar om att identifiera och analysera effekter, i många fall uppstår effekterna av en insats långt efter det att den har implementerats. Det gör det mer komplicerat att identifiera politiska beslut som en effekt men det är dock fullt möjligt. Vi kan se att det är lättare att identifiera hänvisningar till forskning i den delen av den politiska debatten i riksdagsmaterialet som främst förs av icke-politiker, det vill säga i utredningar och remissvar. De som stödjer sin argumentation på forskningsresultat är främst experter i utredningar samt olika remissinstanser inom universitetsvärlden. I motioner och propositioner, där enskilda politiker och regeringen uttrycker sina åsikter, framgår enbart i undantagsfall om argumentationen är underbyggd av forskningsresultat.

Men vi vet inte om forskningen har påverkat den politiska debatten på en annan nivå än den vi har undersökt. Vi vet inte heller om forskningen har fått effekter i andra politiska frågor, vilka varit svåra att identifiera på förhand. Det vi kan påvisa är att enskilda forskningsprojekt i det kriminalvetenskapliga programmet har påverkat eller utgjort underlag till politiska beslut, men analysmodellen behöver kompletteras med fler ansatser för att uppnå ett mer robust resultat.

5.2 Metoder för att utvärdera effekter av grundforskning

Nedan redovisar vi några slutsatser om de tre metodologiska ansatsernas förmåga att fånga och analysera effekter av grundforskning.

Programteori som metod för effektstudier

Användningen av programteori för att utvärdera effekter av grundforskning innebar ett antal svårigheter i det studerade fallet, mycket beroende på hur satsningen på kriminalvetenskap var utformad. Detta ska dock inte tolkas som att vi inte bedömer metoden som lämplig för att närma sig frågan om

effekter av ett forskningsprogram; ett programteoretiskt perspektiv kan bidra till att förklara varför effekter uppstår, men även skapa förståelse för varför vissa effekter *inte* uppstår. Detta kan ske genom att man med det programteoretiska perspektivet kan konstatera ett så kallat implementeringsfel, det vill säga att satsningen inte genomfördes så som det var tänkt. Det kan också visa sig att effekter inte har uppstått p.g.a. ett teorifel där de teoretiska resonemangen bakom vad som förväntats hända och hur effekter skulle uppstå varit felaktiga (se kap 2.3 ovan).

Programteori är ett användbart komplement till andra typer av effektstudier, och vi ser programteori som en värdefull del av en analysram för en robust effektstudie.

Delstudien pekar på att vissa förutsättningar är av betydelse för att en programteoretisk effektstudie ska ge tydligt utfall:

- Att det finns tydliga målsättningar *och* uttryckta förklaringar till vad som ska göras – och varför – inom ramen för satsningen. Då kan de faktiska resultaten jämföras med "hur det var tänkt" och visa på hur en forskningspolitisk satsning har uppnått önskade effekter. Det programteoretiska perspektivet kan då vara ett utmärkt komplement till t.ex. mer kvantitativt inriktade effektstudier.
- Att den studerade satsningens funktion och roll tydliggörs i förhållande till andra forskningspolitiska åtgärder, så att det går att uttala sig om hur händelser i omvärlden kan tänkas påverka det som studeras och eftersträvade effekter.
- Att såväl beslutsfattare som programansvariga noggrant har dokumenterat hur de har tänkt att åtgärder ska leda till vissa önskade effekter. Detta är särskilt viktigt om effektstudien genomförs en längre tid efter satsningen. En utmaning vid tillämpningen av det programteoretiska perspektivet i denna delstudie har varit att det har gått åtskilliga år sedan den kriminalvetenskapliga satsningen initierades. Detta innebär att det varit svårt att få en tydlig bild av det sammanhang vari satsningen skedde.

Analys av enskilda forskningsprojekt som metod för effektstudier

Sammanfattningsvis gav studien av enskilda forskningsprojekt med hjälp av semistrukturerade intervjuer en del intressanta resultat, och inte bara rörande vad som kommit ur respektive projekt. Även forskares och avnämares åsikter om hur användning av forskningsresultat kan användas var intressanta. Intervjuer som datainsamlingsmetod gjorde det möjligt att ställa följdfrågor och därmed erhålla fördjupad information på ett sätt som inte varit möjligt om vi blett intervjupersonerna att istället fylla i enkäter. Att på projektnivå intervju de berörda forskarna själva liksom personer som varit mottagare av forskningsresultaten, gav värdefull information om vad enskilda forskningsprojekt kan resultera i utöver publikationer etc., men ledde också till ökad insikt om olika typer av problem som finns i att se och bedöma hur dessa resultat konkret kommer till användning/nytta i det omgivande samhället:

- En del forskningsprojekt var av mer tillämplig karaktär än andra och där var det generellt sett lättare att få fram exempel på utomvetenskapliga effekter än andra. Detta dels på grund av antalet avnämare som fanns att tillgå (på basis av forskarnas förslag), dels på grund av tillämpbarheten som sådan. Möjligheten att identifiera och studera effekter av forskning är ofta avhängigt att det finns avnämare som är beredda, och har tillräcklig egen kunskap, för att ta till sig kunskapen/forskningsresultaten.
- Tiden som gått sedan satsningen, ca 10–15 år, gör det möjligt att se effekter av aktuella projekt även på längre sikt, men medför också en risk för att resultat/effekter blir svårare att spåra. Vidare fortsätter resultat att komma från projekten, och ingen kan idag därför veta vilka effekter projekten kommer att ha på ännu längre sikt.

- Såväl forskare som avnämare kunde visa på hur forskningsresultaten spridits och till viss del använts, men med intervjuerna som underlag har det inte gått att finna några konkreta exempel på förändrade riktlinjer, policier osv. (med undantag för "En modernare rättegång", som därför använts som grund för dokumentstudierna i kapitel 4). För att undersöka detta ytterligare hade mer tid och resurser behövt avsättas. Exempelvis kunde man då ha intervjuat personer som arbetar i olika verksamheter – som poliser, jurister eller socialtjänstarbetare – och vilka tagit del av de intervjuade forskarnas resultat. Dessa "praktiker" skulle ha tillfrågats om, och i så fall hur, de använder forskningsresultaten i sitt arbete. Fallstudier av enskilda forskningsprojekt ger en hel del kunskap om effekter men bör kompletteras med andra utvärderingsmetoder, där analyser av politiska beslut i syfte att spåra hänvisningar till forskning kan vara en.

Analys av politiska beslut som metod för effektstudier

Vi valde här att tillämpa två olika analytiska perspektiv på materialet, ett down-stream- och ett up-stream perspektiv, vilket även möjliggjorde vissa metodologiska jämförelser.

Down-stream perspektivet dvs. att undersöka vad en viss åtgärd eller intervention, i det här fallet en viss forskning, haft för effekt på politiska beslut kräver att forskningen (som ju är själva interventionen) är tydligt identifierad. Man måste också ha en uppfattning om potentiella relationer mellan forskningen och relevanta politiska beslut innan analysen startar, vilket vi hade i det här fallet. Det är dock svårt att veta om forskningen fått spridning till andra politiska frågor och beslut vilket gör att det finns en risk för att effekter i form av andra politiska beslut förbises.

Up-stream perspektivet å andra sidan, utgår inte från interventionen utan från ett identifierat resultat: vilken forskning är synlig i det identifierade beslutet/den identifierade lagens förarbeten och kan därför antas ha haft genomslag på politiska beslut (som därmed kan ses som en effekt av forskning)? Själva utgångspunkten för analysen är alltså *politiken* och inte forskningen vilket betyder att det faktiskt (i teorin) är möjligt att ringa in alla forskningsreferenser som görs i underlaget till just den frågan, dvs. metoden har hög träffsäkerhet. Två slutsatser från delstudien är i det här sammanhanget värda att lyfta fram:

- Generellt kan konstateras att det i liten utsträckning refereras till forskning i förarbetena, men som tidigare nämnts behöver det inte betyda att forskningen inte spelat någon roll för de beslut som fattats i den studerade frågan. Få referenser till forskning i de argument och resonemang som förs fram, behöver heller inte nödvändigtvis betyda att tilltron till forskningen är låg. Utifrån ett metodologiskt perspektiv fungerar det utmärkt att göra en dokumentanalys av politiska underlag för att fånga forskningens genomslag i politiken som ett första steg i en mer utvecklad effektanalysmetodik. Dokumentanalysen ger förutom en god överblick över fältet också en generell bild av huruvida effekterna av forskning i politiken verkar vara stora eller små, och om de är tydliga eller otydliga.
- Att analysera politiska dokument för att se effekter i form av genomslag av forskning i politiken synliggör bara ett av flera inspel till hur politiska beslut formas och tas. Analysen behöver därför kompletteras med exempelvis intervjuer med inblandade parter, inte minst politiker, för att få en tydligare uppfattning om hur deras föreställningar, uppfattningar och åsikter formats och i vilken mån de påverkar politiken.

5.3 Slutdiskussion och rekommendationer

Avslutningsvis belyser vi några av de särskilda möjligheter och utmaningar som vi ser vid studier av grundforskningens effekter, samt ger rekommendationer för utvärdering av effekter av grundforskning.

Tidsaspekten

Som framgått av studierna är tiden som gått mellan en forskningspolitisk satsning och en undersökning av effekterna av densamma en central fråga. Detta gäller oavsett om vi studerar effekterna av en satsning på ett forskningsområde (såsom satsningen på kriminalvetenskap) eller om vi studerar effekterna av enskilda forskningsprojekt. Övergripande effekter av grundforskning är sällan direkta resultat av forskningen utan något som "(...) realiserar genom en lång komplex kedja av influenser som kan vara svåra att följa och som kan vara väldigt utsträckt i tiden."¹⁰⁵ Det är alltså svårt att förutsäga när i tiden som eventuella, och framför allt utomvetenskapliga, effekter av grundforskning kan förväntas uppstå – inte minst kan tidsrymden mellan genomförande och eventuella effekter också variera mellan olika typer av forskning.¹⁰⁶ I en studie genomförd av Health Economics Research Group, Office of Health Economics och RAND Europe i England uppskattades till exempel tiden mellan medicinsk forskning och positiva ekonomiska samhällseffekter till mellan 10 och 25 år.¹⁰⁷ Generellt sett är det antagligen rimligt att anta ett längre tidsperspektiv mellan forskning och (utomvetenskapliga) effekter, än ett kortare.¹⁰⁸

I fallet med det kriminalvetenskapliga programmet har 10–15 år gått sedan satsningen, vilket kan ha ökat sannolikheten för att effekter både på forskningsfältet som sådant och av enskilda projekt ska ha uppstått. Å andra sidan finns det en risk för att forskare, användare och andra nyckelpersoner har svårt att exakt återge händelseförlopp som kan bidra till att identifiera effekter. Med längre tid ökar också sannolikheten att andra förändringar i forskningslandskapet kan ha inträffat, vilka kan ha påverkat utfallet. Ju längre tid som förflutit mellan forskningen och då effekter söks, desto svårare blir det därmed att med säkerhet fastställa orsakssambandet mellan en specifik forskningspolitisk åtgärd eller en viss forskning och effekter.¹⁰⁹

Att bedöma orsakssamband mellan en åtgärd och effekter

Studier av effekter av grundforskning utifrån forskningsfinansiärers perspektiv handlar ofta om att klargöra orsakssambandet (kausaliteten) mellan ett specifikt forskningsstöd och effekter på och av den finansierade forskningen. Frågan om sambandet mellan en åtgärd och effekt är viktig eftersom om slutsatser felaktigt dras om att en åtgärd är bra eller dålig kan samhällsresurser komma att missriktas.¹¹⁰

Som nämndes i det inledande kapitlet definieras ofta en effekt som en förändring som inträffat som en konsekvens av en vidtagen åtgärd och som inte skulle ha inträffat utan denna. Även om det ofta går att visa på att en forskningspolitisk åtgärd – såsom t.ex. en satsning på ett specifikt vetenskapligt område – har en effekt, är det betydligt svårare att mäta vad som ändå skulle ha skett utan just denna åtgärd (det kontrafaktiska). Inom utvärderingslitteraturen används, som inledningsvis berörts, ofta begreppet *additionality* för att beskriva vad en åtgärd bidragit med *utöver* det som ändå skulle ha hänt.¹¹¹ I det konkreta exemplet med kriminalvetenskap handlar detta om i vilken utsträckning identifierade effekter (både på system- och individnivå) verkligen skedde på grund av satsningen på kriminalvetenskap eller om dessa ändå skulle ha inträffat till följd av andra insatser eller faktorer.

105 Vetenskapsrådet (2010a)

106 Group of eight (Go8; 2011), Spaapen & van Drooge (2011)

107 Evaluation Forum (2008)

108 Jmf Spaapen & van Drooge (2011)

109 Spaapen & van Drooge (2011)

110 Davidson (2000)

111 Se t.ex. Judd & Randolph (2006)

Ett annat sätt att närma sig effekter och därtill frågan om en åtgärds additionalitet är genom experimentella studier med experiment- och kontrollgrupper. Då jämförs effekter mellan en experiment- och kontrollgrupp. Denna typ av kontrollerade studier kan dock vara svåra att genomföra vid studier av grundforskningens effekter. Exempelvis kan det vara svårt att identifiera forskningsmiljöer eller forskare inom ett vetenskapligt område som inte varit föremål för eller på annat vis berörts av en viss form av, eller ett snarlikt, forskningsstöd. Någon form av jämförande studie kan emellertid vara möjlig i en del fall, och borde kanske också i högre utsträckning eftersträvas oavsett om man väljer att försöka mäta effekter av grundforskning med kvalitativa eller kvantitativa data. Detta eftersom det naturligtvis är av intresse att jämföra resultat och effekter hos mottagarna av t.ex. ett specifikt forskningsstöd med dem som inte fick samma stöd, även om en studie ger begränsade möjligheter att generalisera resultaten till andra situationer.

Vi studerade istället effekterna av det kriminalvetenskapliga forskningsprogrammet utifrån dessa tre olika perspektiv:

Genom att rekonstruera och testa programteorin (kapitel 2). På detta vis kunde vi göra en bedömning av om det var sannolikt att önskvärda effekter av satsningen hade uppstått som ett resultat av satsningen på kriminalvetenskaplig grundforskning. Studien visade att logiken bakom satsningen som den kom att implementeras var ofullständig, och att det inte var rimligt att anta att de föreslagna åtgärderna i sig själva skulle leda till uppfyllelse av delmålen. I förlängningen innebär detta att det är svårt att se i vilken grad som uppfyllelse av delmålen verkligen gemensamt skulle verka för att uppnå slutmålet (effekten) – att stärka det kriminalvetenskapliga forskningsfältet. Exempelvis påverkade förändringar utanför forskningsprogrammets direkta kontroll forskningsfältet i stor utsträckning, vilket gjorde det svårt att dra slutsatser om satsningens direkta effekter på det kriminalvetenskapliga forskningsfältets utveckling. Data pekade på att andra faktorer både bidrog till, samt motverkade, att eftersträvarde effekter uppnåddes.

En viktig metodologisk slutsats är att ett programteoretiskt perspektiv i sig inte är tillräckligt för att uttala sig om effekterna av en åtgärd. Värdet av detta perspektiv är snarare att det skapar möjligheter att förstå och tolka hur effekter har uppstått – eller inte uppstått – vilket i så fall kan vara nog så viktigt att förstå. I kombination med andra metoder kan vi därmed förklara samband mellan effekter och antaganden om varför effekter har uppstått.¹¹²

Genom att ställa frågor direkt till den enskilda forskare som fått forskningsmedel eller på annat sätt berörts av den forskningspolitiska satsningen (kapitel 3). Som studien av vad enskilda forskningsprojekt haft för effekter visade, kan forskare och avnämare av forskningsresultat komma med värdefull information om vad forskningsstödet har lett till. Samtidigt visar studien på en del felkällor med detta angreppssätt, t.ex. att det kan vara svårt för intervjupersoner att ha en uppfattning om utomvetenskapliga effekter av forskningen. Även bristande intresse för, eller okunskap om, effekter i senare skeden än vid genomförandet av själva forskningsprojektet kan påverka möjligheterna att spåra effekter av forskningen. Det finns naturligtvis också en risk för att intervjupersoner kan ha en benägenhet att överskatta (eller underskatta) effekter och även ge taktiska svar eftersom ”man ogärna biter den hand som föder en.”¹¹³ Trots dessa metodologiska begränsningar fann vi att utomvetenskapliga effekter av grundforskning var enklast att studera och belägga just då vi utgick från enskilda projekt. Vid denna typ av studier, där forskare och andra nyckelpersoner tillfrågas direkt, är det också möjligt att ringa in effekter som inte kunde förutses då insatsen/åtgärden gjordes. Det kan mycket väl vara så att den mest intressanta och betydande effekten ligger utanför det förväntade och på mycket längre sikt.¹¹⁴

112 Jfr Sandberg & Faugert (2012)

113 Sandberg & Faugert (2012), s. 95; jfr. också det s.k. *tendenskriteriet* vid bedömning av källors tillförlitlighet (se exempelvis Ekman, Thullberg & Åmark (1995)).

114 Vetenskapsrådet (2010a)

Metoden har möjliggjort att se en del utomvetenskapliga effekter, såsom praktiska exempel på hur forskningsresultaten har spridits utanför den akademiska världen. Det bör dock noteras att det kan vara resursmässigt krävande och t.o.m. svårt att genomföra så pass många studier av effekter av enskilda forskningsprojekt, så att det skulle gå att aggregera resultaten och dra slutsatser om effekter av en hel forskningspolitisk satsning.

Genom att kartlägga motiven för beslutsfattandet hos personer som har en position där de kan använda forskningsresultat som en grund för politiska beslut (kapitel 4), kan man få en förståelse för hur forskningsresultat omsätts (eller inte) i konkreta åtgärder. När vi sökte efter forskningens inverkan på politiken med hjälp av dokumentstudier, utgick vi ifrån antagandet att en argumentation som stöder sig på många referenser till forskning betyder att den forskning som bedrivs på området har hög legitimitet. Samtidigt är det vanskligt att dra slutsatsen att en låg grad av referenser till forskning inom ett politiskt område är ett tecken på att tilltron till, och användningen av, forskningsresultat är liten. Men det väcker frågan om varför inte forskningsresultat synliggörs i de politiska förarbetena och vad det resultatet i sig är en indikation på. Metoden är troligen mest lämpad då man kan förvänta sig att politiska beslut har en god vetenskaplig underbyggnad (såsom t.ex. inom vissa delar av folkhälsopolitiken). I och med att man utgår från skriven offentlig dokumentation, kan vi även en lång period efter att en forskningspolitisk insats genomförts studera vad som de facto har diskuterats inom ett särskilt område och analysera data utan risken, som ovan nämnts, att intervjuer inte minns exakt – eller kanske vill försköna – detaljerna kring ett politiskt beslut. Vi ser dock att metoden med fördel kan kompletteras med t.ex. intervjuer med nyckelpersoner för att bättre förstå hur exempelvis beslutsfattare tar till sig och använder forskningsresultat.

Olika typer av effekter – olika metoder

Med olika angreppssätt har vi i denna pilotstudie studerat effekter på olika nivåer. Det programteoretiska perspektivet har fokuserat på de inomvetenskapliga effekterna av satsningen på kriminalvetenskap, eftersom det eftersträvade målet med satsningen var formulerat inomvetenskapligt (dess effekter på forskningens inriktning, omfattning och organisering). I de andra två delstudierna – analysen av enskilda forskningsprojekt och analysen av politiska beslut – sökte vi främst efter utomvetenskapliga effekter, i synnerhet vad avser policybeslut på olika nivåer.

Expertpaneler (*peer review*) kan i sammanhanget vara bra att använda i kombination med andra metoder, till exempel de metoder som använts i denna pilotstudie. Med hjälp av sakkunniga inom ett vetenskapligt område, vilka granskar forskningsmiljöer eller enskilda forskare, finns goda möjligheter att kartlägga främst inomvetenskapliga effekter i form av t.ex. vetenskapliga resultat och forskningens status i förhållande till ledande forskning inom området. För att bedöma forskningens utomvetenskapliga relevans och värdet för potentiella användare utanför den vetenskapliga sfären, kan forskare i expertpaneler med fördel kompletteras med paneler med annan typ av expertis, så som t.ex. representanter för användargrupper. Bibliometriska metoder som ofta används för att följa upp grundforskning lämpar sig inom vissa vetenskapliga områden och främst då för att studera forskningens inomvetenskapliga effekter.

Vår bedömning är att en kombination av metoder är det mest eftersträvansvärda för att uppnå en hög trovärdighet när det gäller studier av effekterna av grundforskning, oavsett vilken typ av effekter – inomvetenskapliga och/eller utomvetenskapliga – som ska kartläggas.

Att fånga oförutsedda effekter

Som nämndes inledningsvis innebär grundforskning att ny kunskap skapas genom att söka efter det tidigare okända, och att detta sökande kan ske både förutsättningslöst och målmedvetet för att omsätta

redan etablerad kunskap eller för att lösa specifika problem. Som inledningsvis framhållits menar vi att grundforskning oftast är samhällsrelevant, även om samhällsrelevansen inte nödvändigtvis finns uttryckt i problemformuleringsfasen. Det krävs därför en viss ödmjukhet inför uppgiften att studera effekter av sådan forskning. Effekter tar sig inte nödvändigtvis uttryck i form av enkelt mätbara variabler, och de uppenbaras inte alltid där man förväntar sig att finna dem.¹¹⁵

Intervjuerna i studierna av satsningens programteori (kapitel 2) och av enstaka forskningsprojekt (kapitel 3) genomfördes på ett sådant sätt att så mycket information som möjligt skulle erhållas utan att försöka låsa intervjupersonerna vid vissa givna frågeställningar. Därmed skapades möjligheten att fånga upp effekter som inte hade kunnat förutses av satsningen eller av det enskilda forskningsprojektets frågeställningar; det kan ju mycket väl ha varit så att de mest intressanta och betydelsefulla effekterna låg utanför det förväntade.¹¹⁶

Att använda dokumentanalys som metod för att fånga oförutsedda effekter, i det här fallet studien av politiska beslut, skulle kunna ha varit fruktbart om vi hade tillämpat både ett down-stream och ett up-stream perspektiv på samma fråga eller case. Träffytan på genomslag (potentiella effekter) av referenser skulle vidgats och förutsättningar för att identifiera oförutsedda effekter hade ökat väsentligt.

Rekommendationer

Avslutningsvis har de metodologiska erfarenheterna från studien visat på ett antal förutsättningar som underlättar möjligheterna att på ett trovärdigt sätt utvärdera effekter av grundforskning:

- Det är viktigt att precisera *vad* som ska studeras samt *vid vilken tidpunkt* det ska ske, för att göra trovärdiga effektstudier av grundforskning. Om det finns ett tydligt avgränsat forskningsområde, en distinkt och välplanerad insats och en rimlig tidsrymd mellan själva forskningen och den tidpunkt då man söker efter effekter, skapas möjligheter att leta effekter ”på rätt ställe vid rätt tidpunkt”.
- Det är nödvändigt att den studerade satsningens funktion och roll tydliggörs och studeras i förhållande till andra forskningspolitiska åtgärder.
- Beslutsfattare och programansvariga bör helst och så noggrant som möjligt ha dokumenterat hur de har tänkt sig att forskningspolitiska åtgärder och initiativ ska leda till vissa önskade effekter.
- Effekter bör helst sökas med flera olika angreppssätt och metoder parallellt, s.k. triangulering.
- En viktig utgångspunkt i effektstudier är att hitta ett angreppssätt som också möjliggör sökandet efter oförutsedda effekter, eftersom de mycket väl kan vara de mest betydelsefulla och intressanta. Detta kan vara alldeles särskilt relevant vid studiet av effekter av grundforskning.

¹¹⁵ Vetenskapsrådet (2010b)

¹¹⁶ Jmf Vetenskapsrådet (2010a)

REFERENSER

Litteratur

Andersson, M. & Tranquist, J (2009): *Programteoretiskt lärande – hur kan programteori underlätta användning och lärande av utvärdering?* Paper presenterat vid Svenska utvärderingsföreningens konferens, Stockholm 22–23 oktober 2009.

Brottsförebyggande rådet: Årsredovisningar samt regleringsbrev 1993–1997

Dahllöf, U (1999): Det tidiga ramfaktorteoretiska tänkandet. En tillbakablick. *Pedagogisk Forskning i Sverige, 1999. Årg.4, nr 1, 5–29.*

Davidson, J.E (2000): Ascertaining causality in theory-based evaluation. I: *New Directions for Evaluation*. No. 87, 2000

Ekman, S., Thullberg, P. & Åmark, K. (red; 1993). *Metodövningar i historia: historisk teori, metod och källkritik [1]*. Lund: Studentlitteratur.

Ekonomistyrningsverket (2006): *Effektutvärdering. Att välja upplägg*. ESV 2006:8

Evaluation Forum (2008): *Medical Research: What's it worth?* Evaluation Forum 2008, London, England.

Group of eight (Go8; 2011): *Measuring the impact of research – the context of metric development*. Group of eight, Turner, Australien.

Hasluck, C. (1999): *Employers and the Employment Option of the New Deal for Young Unemployed People: Employment additionality and its measurement*. Institute for Employment Research, University of Warwick, England.

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). *Årsredovisning 1997*.

Judd, B. & Randolph, B. (2006): Qualitative Methods and the Evaluation of Community Renewal Programs in Australia: Towards a New National Framework. I: *Urban Policy and Research*. Vol. 24, No.1, 97–114.

Karlsson Vestman, O. (2011): *Utvärderandets konst*. Studentlitteratur, Lund.

Lindgren, L. (2012): *Terminologi-handbok för utvärdering*. Studentlitteratur, Lund.

Nilstun, T. (1984). Kausalbegrepp i utvärderingssammanhang. I Nilstun, T. & Hermerén, G. *Utvärderingsforskning. Kausalanalys. MURA-rapport nr 4. (Metoder för Utvärdering av Reformen i Arbetslivet)*. Lund, ISSN: 0349–7690.

Patton, M. Q (1997): *Utilization-Focused Evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Patton, M. Q. (2011). *Developmental Evaluation: Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use*. New York: Guilford.

- Rossi, P.H, Lipsey, M.W & Freeman, H.E (2004): *Evaluation. A Systematic Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Sandberg, B. & Faugert, S. (2012): Perspektiv på utvärdering. Studentlitteratur, Lund
- Sanderson, I. (2000). Evaluation in complex systems. *Evaluation* Vol 6(4): 433–454, p. 435.
- Salter, A.J. & Martin, B.R. The economic benefits of publicly funded basic research: a critical review. *Research Policy* 30 (2001), pp. 509–532
- Spaapen, J. & van Drooge, L. (2011): Introducing "productive interactions" in societal impact assessment. *Research Evaluation*, 20(3), September 2011, pp. 211–218.
- Stern, E., Stame, N., Mayne, J., Forss, K. and Befani, B. (2012). DFID Working Paper 38. *Broadening the range of designs and methods for impact evaluations*; pp. vi + 92. London: Department for International Development (DFID).
- Trost, J (2007): *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur, Lund.
- Utbildningsdepartementet (2010). *Forskning formar framtiden. Forskningsberedningens rapport 2010*. U 10:018.
- Van der Knaap, P (2004): Theory-based Evaluation and Learning: Possibilities and Challenges. *Evaluation*, Vol 10(1), 16–34.
- Vedung, E. (2009). *Utvärdering i politik och förvaltning*. 3:e, omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet: Årsredovisningar 2001–2008.
- Vetenskapsrådet (2003): ÄR-HS Protokoll 2003:1.
- Vetenskapsrådet (2008). *Utvärdering av programmet Kriminalvetenskaplig forskning*. PM 2008-05-28. (Pettersson, L. & Bolin, J.)
- Vetenskapsrådet (2009). Beslut FP-2009-05.
- Vetenskapsrådet (2010a): *Om att utvärdera grundforskningens effekter*. PM 2010-01-13. Dnr 353-2009-6961.
- Vetenskapsrådet (2010b): *Nyttoaspekten, delprojekt inom Svensk forskning 2010-2030*. PM 2010-12-05. Dnr 113-2010-6219.
- Vetenskapsrådet (2011). *Evaluation of the Swedish Research Council's Criminology Programme*. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2011. Vetenskapsrådet, Stockholm.
- VINNOVA (2007): *VINNOVAs fokus på effekter. En samlad ansats för effektlogikprövning, uppföljning, utvärdering och effektanalys*. VINNOVA VA 2007:14.
- Wolfe, D.A. & Salter, A. (1997). *The Socio-Economic Importance of Scientific Research to Canada*. A Discussion Paper Prepared for The Partnership Group for Science and Engineering (PAGSE). Ottawa: October, 1997.

Offentligt tryck

Ds 1997:28 *Forskning för rättsväsendet.*

Ds 2001:36 *Hovrättsprocessen i framtiden.*

Ju 2007:13 *Insynsutredningen.*

Ju 2010:1 *En tydligare och starkare organisation för en kunskapsbaserad utveckling av rättsväsendets verksamhet* (2011-03-31).

Motioner avseende "En modernare rättegång" (84 st.) och "Sexköpslagen" (72 st.) – (Totalt 156 st.)

Prop. 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg.*

Prop. 1996/97:5 *Forskning och samhälle.*

Prop. 1997/98:1 *Budgetproposition.*

Proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid.*

Prop. 2000/01:3 *Forskning och förnyelse.*

Prop. 2004/05:80 *Forskning för ett bättre liv.*

Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.*

Prop. 2007/2008:139 *En modernare rättegång – några ytterligare frågor.*

Prop. 2008/09:50 *Ett lyft för forskning och innovation.*

Remissvar till Ds 2001:36 (42 st.)

Remissvar till utredningen SOU 2001:103 (39 st.)

Remissvar till utredningen SOU 2008:93 (38 st.)

Remissvar till utredningen SOU 1995:15 (57 st.)

SFS 2009:975. *Förordning med instruktion för Vetenskapsrådet.*

SOU 1981:71. *Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder.* Betänkande av 1977 års prostitutionsutredning.

SOU 1982:61 *Väldtäkt och andra sexuella övergrepp.* Sexualbrottskommitténs betänkande.

SOU 1992:80 *Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning.*

SOU 1995:15 *Könshandel.* Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning.

SOU 1995:16 *Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige: en dokumentation och utvärdering.*

Rapport för 1993 års prostitutionsutredning.

SOU 1995:60 *Kvinnofrid.* Betänkande av Kvinnovåldskommissionen.

SOU 2001:103 *En modernare rättegång.*

SOU 2008:93 *Partsinsyn och ny teknik i domstolen m.m.*

BILAGA 2:1 BRUTTOLISTA PÅ FRÅGOR TILL INTERVJUPERSONER

Effektutvärdering kriminalvetenskap: Programteoretiskt perspektiv

Om intervjupersonen

Nuvarande arbetsuppgifter, bakgrund, sysselsättning 1994/95

A: Kommentarer till "programteorin" och satsningens övergripande mål

- "Att stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen"

Frågor:

1. Vilka anledningar och motiv fanns vid tidpunkten (1994/95) till att stärka den kriminalvetenskapliga grundforskningen?
2. Fanns det någon motsättning mellan kriminalvetenskaplig grundforskning (t.ex. kriminologiska institutionen/SU) och den sektorsforskning som bedrevs (t.ex. på Brå)?
3. Stämmer bilden med ip:s uppfattning om innehållet i och förväntningarna på satsningen på kriminalvetenskap?
4. Går det att uttala sig om HSFR:s forskningsstöds betydelse i förhållande till övriga insatser (förändring av t.ex. Brå:s roll, ökat antal professurer och tjänster)?
5. Uppfattas antagandena i själva stödet (programteorin) rimliga? (Som förutsättningar för stärkt kriminalvetenskaplig grundforskning?)
6. Hur kan man beskriva den kriminalpolitiska forskningen i Sverige idag?
7. Hur förhåller sig svensk kriminalpolitisk forskning i förhållande till internationell?
8. Hur förhåller sig universitetsforskningen inom kriminalvetenskap till den som genomförs på sektorsmyndigheter (som Brå)?
9. Kan man säga att den svenska kriminalvetenskapliga grundforskningen har stärkts
 - a. Hur?
 - b. Vilka faktorer har bidragit till utvecklingen?
 - c. Vilken betydelse hade HSFR:s stöd för utvecklingen?

B: "Bidra till ökad balans mellan stöd till grundforskning och tillämpad forskning"

- Grundforskning avser i detta sammanhang kriminalvetenskaplig forskning som genomförs på universitet
- Tillämpad forskning avser i detta sammanhang kriminalvetenskaplig forskning som sker inom sektorsorgan (t.ex. Brå).

Frågor:

1. Hur ser balansen mellan universitetsforskning och sektorsforskning ut inom kriminalvetenskap idag?
 - a. Har balansen mellan de två någon betydelse? Vilken?
2. Vilka faktorer/händelser har påverkat denna balans över tid?

C: Stimulera nya forskningsmiljöer

- Har tolkats som att nya forskningsmiljöer förutom de "befintliga forskningsmiljöerna" ska stimuleras (se D., nedan. Nya forskningsmiljöer har tolkats som de som *inte* identifierades som befintliga forskningsmiljöer)
- Kan även tolkas som att bryta ämnets "Stockholmsdominans" (SOU 1992:80, 162)

Frågor:

1. Bedrivs någon kriminalvetenskaplig forskning i de "nya" forskningsmiljöerna idag?
2. Har de nya forskningsmiljöerna inneburit något mervärde för forskningsområdet?
 - a. I form av nya forskningsinriktningar
 - b. ... ny kunskap
 - c. ... nya metoder
 - d. ... nya samarbeten, nätverk
 - e. Ökad spridning av forskningsmiljöer både geografiskt och vetenskapligt

D: Stärka befintliga forskningsmiljöer

- Enligt SOU 1992:80 var den kriminologiska forskningen koncentrerad till fem forskningsmiljöer:
 - i. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet
 - ii. Institutionen för social- och rättspsykiatri, Karolinska institutet
 - iii. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet
 - iv. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet
 - v. Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Frågor:

1. Hur "starka" är dessa miljöer idag inom kriminalvetenskaplig forskning?
2. Hur ser förhållandet ut mellan dessa miljöer
 - a. Vilka samarbeten finns?
 - b. Vilka konflikter finns?
3. På vilket sätt har dessa forskningsmiljöer utvecklats över tid (särskilt under perioden 1993/94-2003)

E: Kvalitativ uppbyggnad av forskningsområdet

- Oklart vad som egentligen avsågs med detta – en kvalitetsmässig förbättring av forskningen?

Frågor:

1. Vilka skäl att kvalitetsmässigt stärka forskningen på området fanns? (Fanns särskilda brister? Politiska motiv?)
2. Har kvalitén på kriminalvetenskaplig forskning stärkts över tid? (Hur?)

F: Omfångsmässig uppbyggnad av forskningsområdet

Frågor:

1. Har det kriminalpolitiska forskningsfältet ökat i omfång?
 - a. Vad indikerar en eventuell ökning?
2. Finns det fler grundforskningsmiljöer för kriminalvetenskaplig forskning idag?
3. Har årsvolymen av publikationer inom kriminalvetenskaplig forskning ökat över tid?
4. Sker fler satsningar på långsiktiga forskningsprojekt och programforskning?
5. Hur ser rollfördelningen ut avseende forskning mellan universitetsforskning och sektormyndigheter?

G: Nya nätverk och ökad samverkan

Frågor:

1. Har kriminalvetenskapliga nätverk, centra och liknande arrangemang byggts upp?
 - a. Vilken betydelse har dessa haft för det kriminalvetenskapliga forskningsområdet?

BILAGA 2:2 FÖRDELNING AV BIDRAG 1974–1991 SAMT 1994–2003

Fördelning av bidrag 1974–1991 samt 1994–2003. Procent (antal inom parentes)

	Brå 1974–1991 (N=131)*	HSFR/VR 1994/95–2003 (N=37)
"Befintliga forskningsmiljöer"		
Kriminologi, Stockholm	22 (29)**	35 (13)
Social- och rättspsykiatri, Stockholm	2 (3)	–
Sociologi, Stockholm	11 (14)	5 (2)
Psykologi, Stockholm	2 (2)	14 (5)
Sociologi, Lund	8 (10)	8 (3)
"Summa befintliga forskningsmiljöer"	44 (58)	62 (23)
Barnpsykiatri, Stockholm	1 (1)	
Barnpsykiatri, Göteborg	1 (1)	
Barnpsykiatri, Umeå	2 (2)	
Barnpsykiatri, Linköping	1 (1)	
Barnpsykiatri, Norge	1 (1)	
Vuxenpsykiatri, Lund	1 (1)	
Vuxenpsykiatri, Linköping	1 (1)	
Teknik, Stockholm	1 (1)	
Teknik, Lund	1 (1)	
Pedagogik, Stockholm	2 (2)	
Pedagogik, Uppsala	1 (1)	
Pedagogik, Lund	2 (2)	
Psykologi, Uppsala	2 (2)	3 (1)
Psykologi, Örebro	1 (1)	3 (1)
Psykologi, Göteborg	1 (1)	
Psykologi, Lund	2 (3)	
Sociologi, Uppsala	2 (2)	
Sociologi, Göteborg	1 (1)	3 (1)
Sociologi, Umeå	3 (1)	
Sociologi, Östersund	1 (1)	
Sociologi, Danmark	2 (2)	
Sociologi, USA	1 (1)	
Sociologi, Storbritannien	1 (1)	
Juridik, Uppsala	4 (5)	
Juridik, Lund	2 (3)	

	Brå 1974-1991 (N=131)*	HSFR/VR 1994/95-2003 (N=37)
Juridik, Umeå	3 (1)	
Etnologi, Lund	3 (1)	
Historia, Stockholm	1 (1)	3 (1)
Historia, Uppsala	3 (1)	
Historia, Umeå	2 (3)	3 (1)
Företagsekonomi, Stockholm	1 (1)	
Företagsekonomi, Göteborg	1 (1)	
Företagsekonomi, Umeå	1 (1)	
Medicin, Stockholm	1 (1)	
Medicin, Umeå	1 (1)	
Nationalekonomi, Stockholm	2 (2)	
Nationalekonomi, Göteborg	2 (2)	
Nationalekonomi, USA	2 (3)	
Rättskemi, Stockholm	2 (3)	
Rättsmedicin, Linköping	1 (1)	
Rättsmedicin, Umeå	1 (1)	
Rättsodontologi, Stockholm	1 (1)	
Rättspsykiatri, Malmö		3 (1)
Rättspsykiatri, Lund	1 (1)	
Rättspsykiatri, Uppsala	2 (2)	
Rättsvetenskap, Uppsala		8 (3)
Rättsvetenskap, Umeå	1 (1)	
Socialantropologi, Stockholm	1 (1)	
Socialt arbete, Malmö		3 (1)
Socialhögskolan, Stockholm	3 (4)	
Statsvetenskap, Uppsala	1 (1)	
Statistik, Stockholm	2 (3)	
Teologi, Uppsala		3 (1)
Totalt samtliga projekt	100% (131)	100% (37)¹¹⁷

*) Källa: SOU 1992:80, Bilaga 7 **) Fyra av projekten var knutna till Brå, övriga till Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet

117 "35 projektbidrag och två konferensbidrag"

BILAGA 2:3 MUNTliga KÄLLOR

Intervjupersoner

Sten Heckscher (2010-10-21). Ordförande regeringsrätten. Näringsminister 1994–1996. Rikspolischef 1996–2004.

Ann-Marie Begler (2010-10-27). Generaldirektör Skolinspektionen. Generaldirektör Brå 1997–2002.

Lars Dolmén (2010-10-28). Rikspolisstyrelsen, Funktionen för utvärderingsverksamhet. Forskare Polishögskolan 1995–1998, Brå 1998–2000.

Britta Kyvsgaard (2010-11-01). Forskningschef, Justitieministeriet, Danmark

P.O. Träskman (2010-11-01). Professor i straffrätt, Lunds universitet.

Marie Torstensson Levander . Professor i Hälsa & Samhälle, Malmö högskola. Forskare Polishögskolan 1987-2000. (2010-11-01).

P.O. Wikström (2010-11-08). Professor i kriminologi, Cambridge University. Forskningschef Brå 1990–1994

Monika Olsson (2010-11-12). Ämnesråd, Justitiedepartementet. Brå 1986 till 1998.

Johannes Knutsson (2010-11-16). Funktionen för utvärderingsverksamhet, Rikspolisstyrelsen. Forskare Brå 1980–1990, 1996–1999.

Krister Thelin (2010-11-17). Lagman i Skånska hovrätten samt ledamot av FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. Statssekreterare i Justitiedepartementet 1991–1994. (Telefonintervju)

Jan Andersson (2011-01-21). Generaldirektör Brå.

Övriga kontakter

Henrik Tham, professor i kriminologi, Stockholms universitet. E-post.

Malin Åkerström, professor i sociologi, Lunds universitet. E-post

BILAGA 3:1 FRÅGOR TILL FORSKARNA

1. Hur tycker du att du lyckades med projektet? Gjorde du det som du avsett att göra?
2. Blev resultatet det du hade förväntat dig?
3. Fick du ekonomiskt stöd från annan/andra forskningsfinansiär(er) under samma period du erhöll aktuellt stöd från HSFR och/eller Vetenskapsrådet (VR)? Går det att hänföra resultat till just HSFR/VR-medlen?
4. Vad tror du hade hänt om du inte fått medel från VR inom ramen för den kriminalvetenskapliga satsningen?
5. Vilka (direkta och/eller indirekta) effekter på övrig kriminalvetenskaplig (eller t.ex. vittnespsykologisk) forskning anser du att ditt projekt haft? Effekter på annan typ av forskning?
6. Vilka (direkta och/eller indirekta) effekter på t.ex. rättsväsendet, polisen eller kriminalvården och/eller andra avnämare i samhället anser (eller tror) du att ditt projekt haft?
7. Vad har du gjort för att nå ut med resultatet av aktuellt forskningsprojekt som blev resultatet av projektmedlen? Både innanför och utanför forskarvärlden.
8. Hur anser du att denna forskning/dessa resultat togs emot? Bra/dåligt? Som väntat/oväntat?
9. När resultaten publicerades/blev offentliga, upptäckte du då att det fanns andra eller fler "intressenter" än de som du trodde från början?
10. Känner du till om det funnits någon offentlig debatt om det som ditt projekt handlade om?
11. Hade du redan innan projektet startade en uppfattning om möjliga "intressenter", t.ex. inom rättsväsendet?
12. Kan jag återkomma till dig om det är något jag vill veta mer om eller behöver ha klargörande kring?

BILAGA 3:2 FRÅGOR TILL AVNÄMARNNA

1. Hur såg din kontakt/din samverkan med aktuell forskare ut?
2. Varför ville du medverka i ett samarbete? / Varför har du använt forskarens resultat i din verksamhet?
3. Vad har samarbetet/forskningsrönen bidragit till inom din organisation/myndighet?
4. Har det funnits svårigheter i arbetet att implementera forskningsresultaten i din organisation/verksamhet? Om ja, varför?
5. Motsvarade samarbetet/forskningsrönen och dess implikationer det du hade trott och tänkt?
 - a. Om ja, på vilket sätt?
 - b. Om nej, varför inte?
6. Arbetar du/din organisation aktivt för att ta in forskningsresultat i er verksamhet?
 - a. Om ja, på vilket sätt?
 - b. Om ja, vilken typ av forskning?

BILAGA 3:3 INTERVJUER

Forskare och projekt

- Oskar Engdahl¹¹⁸, universitetslektor, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. (Finansiella mellanhänder och ekonomisk brottslighet)
- Per-Anders Granhag, professor i psykologi, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. (Att särskilja fabulerade vittnesutsagor från autentiska: Människans förmåga och strategi)
- Peter Juslin, professor i psykologi, Institutionen för psykologi, Uppsala universitet. (Tillförlitligheten hos upplevd säkerhet vid ögonvittnesskildringar och vittneskonfrontationer)
- Håkan Stattin, professor i psykologi, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet. (Protektiva faktorer från barndom till vuxen ålder)
- Malin Åkerström, professor i sociologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet. (Pensionärerna och våldet samt Mutor och moral)

Avnämare

- Lennart Berg, *projektledare brottsförebyggande frågor, Ekobrottsmyndigheten i Stockholm*
- Sven Bremberg, *läkare och docent i socialmedicin, Folkhälsoinstitutet.*
- Harriet Jakobsson-Öhrn, *chef för verksamhetsutvecklingsgruppen, Polishögskolan, Solna.*
- Roberth Nordh, *rektor vid Domstolsakademin.*
- John Panofsky, *föredragande i Länsrätten i Göteborg.*
- Katarina Tullstedt, *Verksjurist, Justitiedepartementet (då Riksåklagaren).*
- Mahlena Wiveson, *Palmecentret.*

Nyckelpersoner inom rättsväsendet

Annika Eriksson, *fil. dr. i sociologi, chef för Enheten för forskning och utveckling på Brottsförebyggande rådet (Brå).*

Martin Grann, *professor i psykologi, utvecklingschef på Kriminalvården.*

Peter Lindström, *docent i kriminologi och verksam vid Länspolismästarens stab på Länskriminalpolisen i Stockholms län.*

Gunnar Stetler, *överåklagare på Riksenheten mot korruption vid Åklagarmyndigheten.*

¹¹⁸ Sven-Åke Lindgren ansökte om och fick medlen. Oskar Engdahl genomförde projektet.